

Skolemad -
et redskab til
sundhedsfremme og
udvikling af
sundhedsrelateret
handlekompetence i
grundskolen.

Et bachelorprojekt ved professionsbacheloruddannelsen i Ernæring og
Sundhed, Studieretning Sundhedsfremme & Diætetik (SD),
ved Professionshøjskolen Absalon, Juni 2019

Gitte Rendbæk & Maria Trøst

Resume

Baggrund: Kost- og måltidsvaner betyder meget for vores sundhed og helbred, både på kort og lang sigt. Der er god videnskabelig evidens for, at vi udvikler disse vaner i barn- og ungdommen og fører dem videre med os frem i livet, 70 % af de, der er overvægtige i deres teenageår, vil også være overvægtige som voksne (Sundhedsstyrelsen, 2014). Hvis vi tilegner os sunde vaner i barndommen, kan disse være med til at fremme og bevare et godt helbred og forebygge overvægt (Vidensråd for forebyggelse, 2018).

Endvidere indikerer forskning, at der er en sammenhæng mellem ernæring og læringsparathed, koncentrationsevne og opmærksomhed (Schulz & Seelen, 2017, kap 7). I Danmark går 98% af alle børn i år 2018 i grundskole (Undervisningsministeriet, 2019) og i deres 10 års skolegang tilbringer de megen tid her, hvilket gør grundskolen velegnet som sundhedsfremmende setting.

Problemformulering: Hvordan kan en skolemadsordning bidrage til at fremme sundhed, trivsel og udviklingen af sundhedsrelateret handlekompetence hos børn og unge i grundskolen?

Formål: Det overordnede formål med vores BA-projekt er at undersøge, analysere og diskutere hvorfor og hvordan en skolemadsordning kan bidrage til at fremme sundheden og sunde kostvaner, samt til udvikling af sundhedsrelateret handlekompetence hos børn og unge i grundskolen.

Metode: Arbejdet med vores BA-projekt udspringer hovedsageligt fra en analytisk induktiv tilgang, og tager primært afsæt i den kvalitative metode, men inddrager elementer af kvantitative data. Vi har benyttet forskellige metodiske fremgangsmåder til at generere dels primær og sekundær empiri, herunder litteraturstudie, spørgeskemaundersøgelse, observationer og et casestudie af LOMA-projektet.

Konklusion: Vi kan overordnet konkludere, at en skolemadsordning, med en integreret tilgang til læring, sundhed og trivsel gennem mad og måltider, og med en høj grad af elevdeltagelse og involvering, på tværs af fag og klassetrin, kan bidrage til at fremme sundhed, trivsel og udviklingen af sundhedsrelateret handlekompetence hos børn og unge med grundskolen som setting.

Abstract

Title: School food a tool for health-promotion and development of health-related action competence in the primary school.

Background: Dietary patterns and eating habits have a major impact on our health, both in the short and longer term. There is ample scientific evidence that we develop these habits in our childhood and adolescence and will carry them on into adulthood. 70% of overweight and obese children are likely to stay obese into adulthood (The National Board of Health, 2014). If we develop healthy habits in our childhood, the habits will help promote and maintain good health and prevent overweight throughout life (Knowledge Council for Prevention, 2018).

Research also indicates that there is a correlation between nutrition and learning, concentration ability and attention.

In Denmark, 98% of all children go to primary school (Ministry of Education, 2019) and in their 10 years of schooling they spend a great deal of time in school, which makes the primary school suitable as a health-promoting setting.

Aim: The main purpose of our BA project is to examine, analyse and discuss how and why a school meal scheme can help promote health and healthy eating habits, as well as developing health related action competence in children and adolescents in Primary school.

Methods: The work on our BA project originates mainly from an analytical inductive approach, and is primarily based on the qualitative method, but involves elements of quantitative data. We have used different methodological methods to generate primary and secondary empirical data, including literature study, questionnaire survey, observations and a case study of the LOMA project.

Conclusion: Overall, we can conclude that a school meal scheme, with an integrated approach to learning, health and well-being through food and meals, and with a high degree of student participation and involvement, across disciplines and levels. Can contribute to promoting health, well-being and the development of health-related action competence in children and young people with primary school as a setting.

Indholdsfortegnelse

Resume	2
Abstract	3
1. Introduktion	6
1.0 Indledning	6
1.1 Formål og målgruppe	7
1.2 Problemformulering	8
1.3 Analysepørgsmål	8
1.4 Afgrænsning	8
1.5 Begrebsafklaring	9
1.6 Læsevejledning og opgavens struktur	12
2. Teoretiske og metodiske overvejelser	12
2.0 Videnskabsteoretiske overvejelser og tilgange	12
2.1 Metodiske overvejelser og fremgangsmåde	15
2.1.1 Litteraturstudie	16
2.1.2 Spørgeskema	16
2.1.3. Observationer	17
2.2 Teoretisk ramme/grundlag	18
2.3 Opsamling på kapitel 2	18
3. Baggrund - Skolemadsordninger - LOMA - Folkeskolen og de frie grundskoler	18
3.0 Eat - Københavns kommunes skolemadsordning	19
3.1 Madskolerne i Københavns kommune	20
3.2 Opus - Ny Nordisk Hverdagsmad	20
3.3 LOMA-projektet	21
3.3.1 Nymarkskolen, Svendborg - En LOMA skole	22
3.4 Folkeskoleloven - Formål og Fælles mål	22
3.4.1 Formål og Fælles mål i Madkundskab og Sundheds- og seksualundervisning og familiekundskab (SSF)	23
3.4.2 Madkundskab	23
3.4.3 Sundheds- og seksualundervisning og familiekundskab (SSF)	24
3.5 Refsvindinge Friskole	24
3.6 Opsamling på kapitel 3	25
4. Skolemad, et redskab til sundhedsfremme og udvikling af sundhedsrelateret handlekompetence i grundskolen ?	25
4.0 Børn og unges kost og måltidsvaner	26
4.0.1 Kostens betydning for læring	27

4.1 Grundskolen som sundhedsfremmende setting	29
4.2 Diskursen i relation til skolemad og sundhed - set ud fra et lærerperspektiv - en analyse af spørgeskemaundersøgelsen på Refsvindinge Friskole	30
4.3 Ansvar for børns sundhed	34
4.4 LOMA - <i>“en innovativ og bæredygtig model for læring og næring til skoleelever”</i>	35
4.4.1 LOMA projektet - Resultater og evalueringer	35
4.5 LOMA - Eat - Madskolerne i københavn - OPUS, Ny Nordisk Hverdagsmad	38
4.6 De “officielle” råd og anbefalinger og skolemadsordningerne.	39
4.7 Opsamling på kapitel 4	41
5. Diskussion	41
5.0 Metodiske refleksioner	41
5.1 Ethiske overvejelser i forbindelse med en skolemadsordning	43
5.2 Barrierer i relation til en skolemadsordning, set ud fra et lærerperspektiv.	44
6. Konklusion	45
7. Perspektivering	46
Litteraturliste	48
Bilag 1 - Spørgeskemaundersøgelse på Refsvindinge Friskole	52
Bilag 2 - Logbog over observationer på Nymarkskolen	61
Bilag 3 - Samarbejdsaftale med Refsvindinge Friskole	62

1. Introduktion

1.0 Indledning

Ifølge WHO's nyeste børneundersøgelse fra 2018 er overvægt og svær overvægt en af de største samfundsmæssige udfordringer i det 21. århundrede og skal ses som en trussel mod folkesundheden (WHO, S.A.)

Forekomsten af overvægt og svær overvægt er ligeledes en samfundsmæssig udfordring i Danmark og er stadig stigende. Over 51 % af den voksne befolkning har nu et BMI over 25, og blandt børn og unge i alderen 6 til 16 år er 12-19 % overvægtige (Sundhedsstyrelsen, 2019). Dette kan have både fysiske, psykiske og sociale konsekvenser, dels i barn- og ungdommen samt videre ind i voksenlivet. Overvægt øger risikoen for at udvikle f.eks. type 2-diabetes, hypertension, kardiovaskulære sygdomme, astma og flere forskellige cancertyper. Derudover tilstøder ofte problemer med hofter og knæ, fordi de unge er tungere, end deres knogler, muskler og led er bygget til.

Mange overvægtige børn og unge, især de med svær overvægt, oplever også hyppigt psykiske og sociale problemer. Overvægtige børn og unge har ligeledes tendens til at være mere isolerede og have et lavere selvværd end deres jævnaldrende (Sundhedsstyrelsen, 2014).

Kost- og måltidsvaner samt fysisk aktivitet betyder meget for vores sundhed, både på kort og lang sigt. Der er god videnskabelig evidens for, at vi udvikler disse vaner i barn- og ungdommen og fører dem videre med os frem i livet, 70 % af dem der er overvægtige i deres teenageår, vil også være overvægtige som voksne (Sundhedsstyrelsen, 2014). Hvis vi tilegner os sunde vaner i barndommen, kan disse være med til at fremme og bevare et godt helbred og forebygge overvægt (Vidensråd for forebyggelse, 2018). Samtidig indikerer forskning, at der er en sammenhæng mellem ernæring og læringsparathed, koncentrationsevne og opmærksomhed (Schulz & Seelen, 2017, kap 7).

I Danmark går 98% af alle børn i år 2018 i grundskole (Undervisningsministeriet, 2019) og gennem deres 10 års skolegang tilbringer de megen tid her. Som oftest består skolemaden af hjemmelavede madpakker. Skolemaden er dermed et privat anliggende for den enkelte. Danske skoleelever indtager oftest 1 hovedmåltid, samt 1-2 mellemmåltider, mens de er i skole, hvilket dækker op til ca 50 % af deres daglige energibehov (Stovgaard, Thorborg, Kragelund, Andersen & Wistoft, 2018). Skoler og skolemadsordninger kan bl.a. derfor betragtes som oplagte og velegnede 'settings' (Schulz & Seelen, 2017, s.38-41) for sundhedsfremmende interventioner, hvor der arbejdes med at sætte fokus på mad, måltider og sundhed for at fremme børn og unges trivsel, læring, udvikling og (mad-) dannelse. Ikke

mindst fordi man i grundskolen med 98% af alle børn, når ud til børn og unge fra alle grupper i samfundet.

Vi har en vision om at hjælpe med til at styrke børn og unge og give dem muligheden for skabe et sundt og aktivt liv ved at indgå i og tage del i det sundhedsfremmende arbejde med børn og unge. Vi mener, at det er her, der er det største potentiale for, med de rette visioner, strategier og tiltag, at "vende" udviklingen og ved hjælp af et højere vidensniveau bidrage til at skabe mere lighed i sundhed. Dette i relation til at øge deres kritiske tænkning, sundhedsrelaterede handlekompetencer og empowerment og derved give de unge et mere kvalificeret grundlag at træffe velovervejede beslutninger omkring kost, sundhed og livsstil ud fra.

Vi har en hypotese om, at der vil være en langsigtet gevinst, både ift samfundsøkonomien og folkesundheden generelt set ud fra et helhedsperspektiv, ved at indføre og implementere en national skolemadsordning.

1.1 Formål og målgruppe

Det overordnede formål med vores BA-projekt er at undersøge, analysere og diskutere hvorfor og hvordan en skolemadsordning kan bidrage til at fremme sundheden og sunde kostvaner samt til udvikling af sundhedsrelateret handlekompetence hos børn og unge i grundskolen. Herunder at analysere forskellige skolemadsordninger/projekter, der har forskellige tilgange til mad, måltider og læring, samt graden og niveauet af elevinvolvering og deltagelse. Ligeledes undersøger vi hvilken diskurs i relation til skolemad og sundhed, muligheder og barrierer der hersker i den danske grundskole i forhold til en madskole ordning. Yderligere vil vi se på, hvordan grundskolen kan benyttes som sundhedsfremmende setting med fokus på ernæringslære og trivsel.

Den primære målgruppe vil først og fremmest være folketinget og regeringen, da et øget fokus på grundskolen som sundhedsfremmende setting med fokus på læring, sundhed, trivsel gennem mad og måltider, samt en evt udrulning og implementering af en skolemadsordning, vil kræve en ændring i folkeskoleloven samt en økonomisk prioritering på politisk plan.

Den sekundære målgruppe vil være kommunerne og kommunalbestyrelserne, da det på nuværende tidspunkt er dem der beslutter, om der kan tilbydes madordning på skolerne og i så fald fastsætter rammer og principper for madordningen.

1.2 Problemformulering

Hvordan kan en skolemadsordning bidrage til at fremme sundhed, trivsel og udviklingen af sundhedsrelateret handlekompetence hos børn og unge i grundskolen?

1.3 Analysepørgsmål

- Hvilket ernæringsmæssig indhold har madpakken?
  - Hvilken sundhedsmæssig betydning har det?
- Hvilke skolemadsordninger findes der i Danmark i dag?
- Hvilken sundhedsdiskurs hersker der i den danske grundskole?
- Hvordan kan grundskolen benyttes som sundhedsfremmende setting med fokus på ernæringslære?
- Kan man opfylde nogle af de fælles mål, der opsættes af UVM i forskellige fag/emner ved at have en madordning med en integreret tilgang til læring, sundhed og trivsel gennem mad og måltider?
- Hvilken ernæringsmæssig forskel er der på skolemad i form af madpakker og en skolemadsordning, der lever op til sundhedsstyrelsens anbefalinger?
- Hvordan kan en integreret tilgang til læring, sundhed og trivsel gennem mad og måltider bidrage til at fremme sundhed og udvikling af sundhedsrelateret handlekompetence hos børn og unge i grundskolen med LOMA som udgangspunkt?
- Hvilke muligheder og barrierer der er ved at implementere en skolemadsordning?

1.4 Afgrænsning

I dette BA-projekt er vi velvidende om, at implementeringen af skolemadsordninger i praksis forudsætter politisk velvilje og økonomisk opbakning. Derudover tager vi ikke højde for eventuelle politiske og økonomiske forhindringer, og går ikke i dybden med den økonomiske del, der vil være ved etablering af eksempelvis et produktionskøkken.

Vi arbejder med folkesundhed, primært på makroniveau og afgrænser os fra at arbejde på mikro/individniveau.

Hovedfokus i vores projekt er på, hvorledes man kan fremme sundhed, sunde kostvaner og udviklingen af sundhedsrelateret handlekompetence hos børn og unge med grundskolen som setting. Vi afgrænser os herved fra forældrenes rolle og ansvar for sunde madvaner, maddannelse og handlekompetence.

Vi har i projektet valgt ikke at have fokus på fysisk aktivitet og bevægelse i skolen, velvidende at det er en væsentlig faktor i forbindelse med sundhedsfremme, læring, trivsel

og forekomsten af overvægt. Ligeledes vil vi heller ikke gå yderligere i dybden med de fysiske, psykiske og sociale konsekvenser af overvægt og "usund livsstil" i relation til KRAMS faktorerne.

Der findes flere skolemads- og forskningsprojekter på området, hvoraf vi nævner og forholder os til enkelte af dem på et overordnet plan. Men da vi mener at LOMA-projektet er det, der bedst repræsenterer den tilgang, som vi interesserer os for i dette projekt, har vi valgt at bruge LOMA som case og eksempel på en skolemadsordning med en integreret tilgang til læring, sundhed og trivsel gennem mad og måltider og bruger resultater fra deres projekt og følgeforskning i vores analyse og diskussion.

Ligeledes har vi valgt kun at fokusere på skolemadsordninger og projekter i Danmark, og har ikke inddraget projekter og resultater på dette område fra andre lande.

1.5 Begrebsafklaring

For at have en fælles referenceramme i relation til vores problemstilling, vil vi i det følgende afsnit afklare og definere de mest centrale begreber i vores projekt.

Sundhedsfremme

Sundhedsfremme: Sundhedsrelateret aktivitet der søger at fremme elevens sundhed ved at skabe rammer og muligheder for at mobilisere elevens ressourcer og handlekompetence (Sundhedsdatastyrelsen, 2018).

Forebyggelse

Forebyggelse: Sundhedsrelateret aktivitet, der søger at forhindre opståen og udvikling af sygdomme samt fremme elevens sundhed ved at skabe rammer og muligheder for at udvikle handlekompetencer (Sundhedsdatastyrelsen, 2018).

Sundhed

Sundhed: Vi har taget udgangspunkt i World Organisation (WHO) definition af sundhed, som er en tilstand af fysisk og socialt velvære og ikke blot fravær af sygdom eller svaghed. Sundhed er endvidere et positivt begreb, hvor vægten lægges på individet og personlige ressourcer samt psykiske kapacitet (WHO, 2019). Hermed ses en tydelig reference til elevens læring, trivsels, sociale og personlige ressourcer samt elevens evne til at kunne træffe beslutninger og være herre over sine livsvilkår (Schulz & Seelen, 2017, s.16).

Trivsel

Trivsel: Med trivsel forstås elevernes fysiske, mentale og sociale velbefindende. Trivsel er et udtryk for følelsen af overskud, gåpåmod, handlekraft og glæden ved at være sammen med andre (Stovgaard, Thorborg, Kragelund, Andersen & Wistoft, 2018, s 24)

Maddannelse

Maddannelse: Vi tager udgangspunkt i Helle Brønnum Carlsens definition af maddannelse som hun har udviklet med inspiration fra den pædagogiske teoretiker Wolfgang Klafki (Høyrup & Nielsen, 2009), hvor hovedperspektivet er at lægge mere vægt på de sansemæssige erfaringer, men også at være bevidst om betydningen af den sociale sammenhæng eleven deltager i, samt evnen til at træffe bedre valg i forhold til mad og måltider. (Holm & Kristensen 2012, s.76)

Skolemad

Skolemad: Skolemad forstås i dette projekt som den mad og drikke, der indtages i løbet af en skoledag, uanset om det er medbragt hjemmefra, eller det er købt på skolen.

Sund kost

Sund kost: Lever op til de ti officielle kostråd og næringsstofanbefalingerne på et alderssvarende energitrin (Nordic Council of Ministers, 2014), samt opfylder kriterierne for måltidsmærket, når der er tale om et måltid i en skolemadsordning (Miljø- og fødevareministeriet, 2018)

Handlekompetence

Handlekompetence: Sundhedsrelateret handlekompetence forstås i relation til at udvikle elevernes evner til kritisk refleksion og handling til at fremme deres egen såvel som andres sundhed.

I opgaven tages afsæt i Bjarne Bruun Jensens forståelse, hvor han arbejder med fem komponenter som tilsammen udgør vigtige delkomponenter i forhold til udvikling af handlekompetence; *viden og indsigt, engagement, visioner, handleerfaringer og kritisk sans*. Herudover tilføjes en række færdigheder af mere almen karakter som fx selvtillid, selvværd, samarbejdsevne og formuleringsevne til rækken af delkomponenter af handlekompetence (Schulz & Seelen, 2017,s.34-38).

Empowerment

Empowerment: I vores projekt taler vi om empowerment som et element i sundhedsfremme, der har til formål at bibringe eleverne handleevne samt kontrol og ejerskab over beslutninger, der påvirker deres livsvilkår og sundhed, inden for de fællesskaber og det

samfund de færdes i. Empowerment ses ligeledes som et element i udvikling af handlekompetence (Simovska & Jensen, 2012,s.98-99).

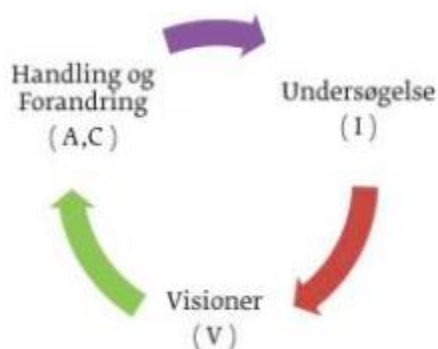
Setting

Setting: Vi definerer begrebet setting ud fra WHO's Ottawa-charter for sundhedsfremme; *"Health is created and lived by people within the **settings** of their everyday life; where they learn, work, play, and love."* (The Ottawa Charter, 1986). Altså den kontekst og de rammer hvori vi lever vores hverdagsliv. I vores projekt er det grundskolens fysiske og sociale rammer, der er setting for en sundhedsfremmende intervention.

IVAC

IVAC: IVAC er en didaktisk model eller tilgang som kan benyttes som inspirationskilde og eksempel på, hvordan man kan arbejde med at fremme handlekompetence hos børn og unge. Beskrives af undervisningsministeriet som et eksempel på hvorledes der kan arbejdes målrettet med handlingsorienteret sundhedspædagogik i skolens undervisning (Schulz & Seelen, 2017,s.42-43). Navnet stammer fra forbogstaverne i modellens fire faser Investigation, **V**ision, **A**ction, **C**hange.

Figur 1. IVAC model

Undersøgelse:

Hvad er problemet, hvad er årsagerne og med hvilke virkninger? Hvordan forstås problemet af andre? Hvad er problemets historiske udvikling, og hvordan har det ændret sig over tid?

Visioner:

Hvilke alternativer er mulige i fremtiden? Hvilke alternativer og løsninger findes i andre kulturer / lande / kontekster? Hvilke visioner deler vi som gruppe / klasse / fællesskab?

Handlinger og forandring:

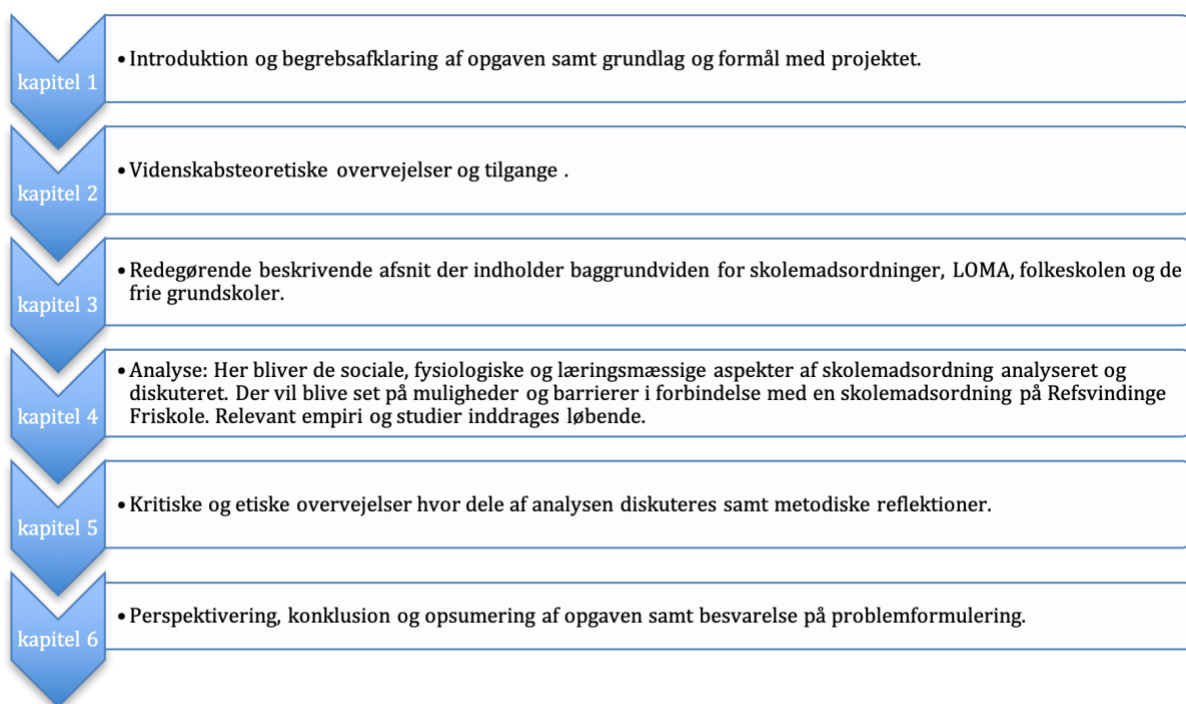
Hvad skal vi gøre? Hvilke forandringer kan bidrage til at opnå visionerne? Hvilke handlemuligheder og barrierer er der? Hvordan kan barriererne håndteres?

Kilde: Schulz & Seelen, 2017, s.43

1.6 Læsevejledning og opgavens struktur

Opgavens Struktur: I dette BA-projekt har vi valgt at bygge opgaven op over seks kapitler: Introduktion, metodeafsnit, problembearbejdning, diskussion, sidst konklusion og perspektivering ud fra nedenstående struktur.

Figur 2. Opbygning af BA-projekt

2. Teoretiske og metodiske overvejelser

2.0 Videnskabsteoretiske overvejelser og tilgange

Arbejdet med BA-projektet udspringer hovedsageligt fra en analytisk induktiv tilgang, hvor vi med udgangspunkt i det generede empiriske materiale fra litteraturstudie af den eksisterende litteratur og forskningsprojekter/rapporter på området, har startet vores undersøgelse og efterfølgende bygget vores hypotese om, at en skolemadsordning kan anvendes som et redskab til sundhedsfremme og udvikling af maddannelse og sundhedsrelateret handlekompetence i grundskolen (Brinkmann, & Tanggaard, 2015, s.241-243).

BA-projektet bevæger sig over flere paradigmer og forskningstyper i relation til hvilken fase og hvilket aspekt af projektet, vi har arbejdet med.

Med afsæt i den beskrivende forskningstype og det empirisk-analytiske paradigme, der knytter an til positivismen, og hvor fokus er rettet mod at beskrive og forklare, og hvor

årsagsforklaringer bygger på lovmæssigheder, testning og empiriske iagttagelser (Launsø, Rieper, & Olsen, 2017, kap.2-3), har vi i den første fase af arbejdet, beskrevet og redegjort for LOMA-projektet, sundhedspolitikker, skolemadsordninger/projekter og resultater fra bla. surveys i LOMA følgeforskning samt i vores spørgeskemaundersøgelse.

I anden og tredje fase af projektet har arbejdet været forankret dels i den forklarende forskningstype og det fortolkningsvidenskabelige paradigme hvor omdrejningspunktet er at forstå og fortolke det undersøgte og hvor det er en *grundlæggende anskuelse at viden og indsigt i sociale forhold nødvendigvis skal bygge på forståelse og indlevelse i de sociale fænomener, der undersøges* (Launsø, "et al", 2017, s.65). Og dels i den forstående forskningstype og det kritiske paradigme, hvor man fokuserer på at afsløre og afdække sammenhænge og antager at *den sociale verden og dens sammenhænge ikke altid, er hvad den giver sig ud for at være* (Launsø, "et al", 2017, s.67). I disse faser af projektet har vi analyseret, sammenholdt, fortolket og diskuteret resultater og fremgangsmåder i LOMA og andre forskningsprojekter, samt i undersøgelser, artikler, teorier, strategier og anbefalinger omkring skolemad og sundhedsfremme, i relation til hvordan en skolemadsordning kan bidrage til at fremme sundhed og udviklingen af sundhedsrelateret handlekompetence blandt børn og unge i grundskolen. Vi har ligeledes i denne fase, analyseret og fortolket svarene i spørgeskemaundersøgelsen, med henblik på at afdække hvilke værdier, normer og diskurser i relation til skolemad og sundhed, set ud fra et lærerperspektiv, der er de dominerende på Refsvindinge friskole, hvor skolemad er et rent privat anliggende for forældrene.

Tillige arbejder vi i besvarelsen af vores problemformulering og analysespørgsmål ud fra metoder med elementer fra dels den kvalitative metode hvor vi interesserer os for hvordan noget gøres, siges, opleves, fremtræder eller udvikles (Brinkmann, & Tanggaard, 2015, s.13), og dels den kvantitative metode hvor vi forsøger at beskrive den indsamlede data ved hjælp af statistik.

Med udspring fra den kvalitative metode, har vi, som en del af vores feltarbejde foretaget deltagerobservationer af LOMA undervisningen på Nymarkskolen i Svendborg, hvor vi har været marginalt deltagende og primært observerende. Feltarbejde er en metode, der skaber indsigt og producerer en særlig slags viden om mennesker og samfundsliv og er særdeles god når det drejer sig om at skaffe viden om alt det, der sker mellem mennesker og mellem mennesker og samfund (Brinkmann & Tanggaard, 2015, s.55-57).

Vi har med afsæt i en hermeneutisk, fænomenologisk tilgang, forsøgt at få en indsigt i LOMA undervisning, herunder hvorledes elever og lærer interagerer i undervisningen og beskrive

denne som praksis og derved få en intuitiv forståelse af projektet og det datamateriale vi har studeret.

Denne hermeneutiske, fænomenologiske tilgang (Brinkmann & Tanggaard, 2015, kap.11) har vi også anvendt, når vi har analyseret og fortolket på spørgeskemaundersøgelsen samt på de resultater/indikationer, der fremkom i materialet, som vi har anvendt i litteraturstudiet. Vi gør brug af den fænomenologiske reduktion, der ifølge Edmund Husserl (1859-1938) betyder, at vi skal se bort fra alle fordomme og al teoretisk viden (vores egen forforståelse), som vi har om emnet og sætte den i parentes (*parentesreglen*), således at når vi undersøger noget, skal vi betragte feltet med åben nysgerrighed og se kritisk på vores egen forforståelse, så vi kan se "fænomenet" så klart som muligt (Brinkmann & Tanggaard, 2015, s.229).

I mødet med andre mennesker og "fænomener", vil vi altid besidde en forforståelse, der er farvet af f.eks. vores uddannelse, opdragelse, fordomme, erfaringer og viden. Denne forforståelse hjælper os med at skabe mening, system og orden i det, vi møder, og som vi stilles over for. Men samtidig kan den også begrænse os i at se nye vinkler eller løsningsmuligheder, da vi ofte agere og drager konklusioner på baggrund af erfaringer og tidligere oplevelser. Selvom vi ifølge teorien sætter en parentes rundt om vores forforståelse af skolemad som et sundhedsfremmende redskab i grundskolen, er det i praksis vanskeligt helt at se bort fra denne forforståelse. Vi har forholdt os kritisk til vores egen forforståelse og set på vores empiriske materiale ad flere omgange, for hele tiden at gøre brug af vores nyerhvervede viden om skolemad og grundskolen som sundhedsfremmende setting og på den måde skabe en ny forståelse. I dette arbejde har vi gjort brug af den hermeneutiske spiral, der ifølge den tyske filosof Hans-Georg Gadamer (1900-2002) omhandler at "*for at kunne forstå må den der vil forstå, først forstå sig selv og sine forudsætninger. Det er en proces, hvor forforståelsen er udgangspunktet for mødet med et emne, gennem dette møde og i dialog med emnet skabes en ny forståelse, der supplerer den allerede eksisterende forforståelse*" (Henriksen, 2003)

Med elementer fra både den kvantitative og den kvalitative metode har vi udarbejdet et elektronisk spørgeskema med en kombination af kvantitative og kvalitative spørgsmål, i det der er flere steder, hvor der både er lukkede svarkategorier og åbne kommentarfelder. Formålet ved brug af denne metode er at generere data af både kvantitative og kvalitative karakter. Ved spørgeskemaundersøgelsen og efterfølgende resultatbehandlingen bevæger vi os i det empirisk-analytiske paradigme, men også det fortolkningsvidenskabelige herunder den beskrivende, forklarende og forstående forskningstype.

Vi vil komme nærmere ind på anvendelsen af metoder i afsnit 2.1 hvor vi beskriver og uddyber de anvendte metoder.

I besvarelsen af vores problemformulering arbejder vi ligeledes tværvideenskabeligt og tager afsæt i de fire forskellige videnskabsområder som uddannelsen er bygget op omkring. Inden for den sundhedsvidenskabelige og naturvidenskabelige tilgang har vi undersøgt, analyseret og vurderet bl.a. mad og måltider i grundskolen både ift madpakker og forskellige skolemadsordninger/projekter, sundhedstilstanden af danske børn og unge i Danmark og sammenholdt det med anbefalinger på området.

I den humanvidenskabelige tilgang har vi arbejdet med aspekter af handlekompetence, empowerment, læring, didaktik samt sundhedspædagogiske overvejelser.

Og inden for den samfundsvidenskabelige tilgang har vi beskæftiget os med grundskolen som setting, de sociologiske og organisatoriske aspekter, sundhedspolitik og den politiske arena samt hvilke måltidspolitikker der er på området.

For at sikre at den empiri, vi har genereret, kan anses som værende egnet til at besvare vores problemformulering og herunder også vores analysespørgsmål, har vi gjort os nogle overvejelser vedrørende de kvalitetskriterier, der knytter sig til de forskellige forskningstyper og metoder.

I relation til de forskellige faser i projektet og de divergerende forskningstyper vi har anvendt, har vi forholdt os til, hvilke kvalitetskriterier der er relevante at sætte i relation til vores projekt. Dette uddyber vi nærmere i afsnit 5.0 metodiske refleksioner.

2.1 Metodiske overvejelser og fremgangsmåde

I det følgende afsnit vil vi beskrive studiets metodiske fremgangsmåder, herunder litteraturstudie, spørgeskemaundersøgelse og observationer og et casestudie.

Vi har til opgaven valgt at anvende undersøgelser og forskningsrapporter fra 2005 og frem, idet vi ønsker at bruge nyere relevant forskning. Derudover har vi brugt evalueringer af LOMA projektet, samt den baggrundsviden og empiri som Maria Trøst har erhvervet sig gennem hendes praktik på UCL, hos seniorforsker Dorte Ruge, som empiri og grundlag for en stor del af vores BA-projekt.

Vi har foretaget observationsstudier af LOMA undervisning og arbejdet med LOMA-projektet som case, og eksempel på en model på en integreret tilgang til læring, sundhed og trivsel gennem mad og måltider, der kan bidrage til at fremme sundhed og udvikling af sundhedsrelateret handlekompetence hos børn og unge i grundskolen.

2.1.1 Litteraturstudie

I forbindelse med genereringen af meget af den sekundære empiri har Maria Trøst i hendes praktik hos Dorte Ruge, indsamlet div artikler, forskningsrapporter, følgeforskning og afhandlinger om LOMA-projektet, samt de teorier og strategier LOMA er bygget på.

Herunder ligeledes forskellige artikler, rapporter og forskning omhandlende skolemad, sundhedsfremme og didaktik. Herudover har vi brugt litteratur i form af lære- og fagbøger samt artikler fra studiet.

Grundet den store mængde data og empiri genereret i praktikken hos Dorte Ruge og dels gennem litteraturen fra studiet, har vi primært valgt at søge yderligere viden på området omkring andre skolemadsprojekter samt ernæringsmæssige vurderinger af kostindtag i skolen. Vi har forud for søgeprocessen reflekteret over, hvordan søgningen skulle tilrettelægges i forhold til valg af søgedatabaser og søgeord. Vi har struktureret vores litteratursøgning i et forsøg på at undgå skævheder og bias og for at minimere risici for at reproducere forskning der allerede eksisterer. Yderligere har vi valgt primært at bruge danske litteraturstudier, for at begrænse et for stort antal af hits ved søgningerne. De databaser vi har valgt at bruge er: Biblioteket.ucsj.dk og *DTU Fødevarerinstitutionen*. Vi har i databaserne brugt søgeord som: skolemad i Danmark, skolemadsordning, skolen som sundhedsfremmende setting, LOMA, OPUS, sundhedsfremmende og skole og mad. Litteraturen er søgt i tidsperioden februar - maj 2019.

På databasen *DTU fødevarerinstitutionen*, *Ernæring og kostvaner* har vi søgt litteratur om skolemadsordninger og undersøgelser om elevers kostindtag. Vi har anvendt og brugt søgeordene; OPUS, LOMA, EAT, sundhedsfremme skole samt skolemad. Som et eksempel på denne søgeproces gav søgeordet OPUS 16 resultater. Med så relativt få resultater, skimmede vi summary i alle artikler/rapporter og udvalgte herefter 4 rapporter som vi mente var relevante for vores projekt.

Desuden har vi søgt viden om mål, love og regler for folkeskolen og de frie grundskoler og politikker på skolemadsområdet hos undervisningsministeriet samt viden om formål, fag- og fælles mål for faget madkundskab og det obligatoriske emne sundheds- og seksualundervisning og familiekundskab på Danmarks læringsportal "EMU".

2.1.2 Spørgeskema

Med henblik på at generere kvantitative og kvalitative data for at kunne besvare vores problemformulering, har vi udarbejdet et elektronisk spørgeskema samt et følgebrev med tidsfrist for returneringen og en beskrivelse af baggrund for undersøgelsen til lærere og ledelse fra Refsvindinge Friskole. Denne spørgeskemaundersøgelse udgør hovedparten af vores primære empiri.

Vi har lavet vores spørgeskemaundersøgelse på websiden SurveyMonkey og sendt den elektronisk på mail til skolens 16 lærer og skolelederen. Grundet en teknisk detalje hos SurveyMonkey, blev vi nødt til, at dele vores spørgsmål på to skemaer med hhv. 10 og 9 spørgsmål i hvert skema. Skemaerne er besvaret via et link i den tilsendte mail, og svarene er opsamlet hos SurveyMonkey, og er derved helt anonyme, da vi ikke har mulighed for at se hvem respondenteren er. Del 1 af spørgeundersøgelsen er blevet besvaret af 15 ud af 17 respondenter, hvilket giver en svarprocent på 88% og del 2 er besvaret af 12 respondenter, hvilket svarer til en svarprocent på 71%.

Spørgeskemaundersøgelsens formål var at få indblik i respondenternes holdninger og meninger i relation til en skolemadsordning, samt at undersøge deres vidensniveau om sundheds- og seksualundervisning og familiekundskab (SSF). I besvarelsen af vores analyse spørgsmål omkring hvilke muligheder og barriere der kan være ved at skulle implementere en skolemadsordning, giver spørgeskemaet en dybere indsigt i disse forhold set ud fra et lærerperspektiv. Herudover bruger vi respondenternes svar som en del af vores analyse, af hvilken diskurs der primært hersker i relation til skolemad og sundhed i den danske grundskole.

2.1.3. Observationer

Vi har foretaget et observationsstudie på Nymarkskolen i Svendborg kommune i en 8. klasse undervisningssituation, hvor LOMA projektet fungerer som en integreret indsats i læring om sundhedsfremme og ernæring. Ved hjælp af observationer kunne vi få indsigt i, hvordan en integreret tilgang til mad og læring kunne praktiseres i virkeligheden. I forhold til vores observations-setting, har vi valgt en feltobservation, da observationen foregår i klasseværelse og køkken. Vores rolle var at fungere som ikke-deltagende observatør, hvilket betyder, at vi ikke havde en naturlig rolle i de sociale processer, som vi observerede i klasseundervisningen, men stod som tilskuere "udenfor" og iagttag. (Launsø, 2017, s.118) Vi valgte fra starten, at vores observationer skulle være ustruktureret, så vi derved var åbne over for at se nye uventede aspekter i situationen, som yderligere kunne bidrage til at belyse problemstillingen i vores undersøgelse. (Launsø, 2017, s.119)

Fordelene ved observationsmetoden er, at vi ved selvsyn kan få viden om aspekter i LOMA-undervisningen og danne vores eget indtryk, uafhængigt af begreber og forståelser fra mundtlige eller skriftlige beretninger (Launsø, 2017, s.119). Svagheden ved denne metode er, at vi er underlagt vores egen ubevidste udvælgelse, samt at vi kun har observeret i et mindre tidsrum, hvilket er en begrænsende faktor, da observationen sker i nuet (Launsø, 2017, s.120)

2.2 Teoretisk ramme/grundlag

I det følgende afsnit vil vi redegøre for anvendte teorier og begreber, samt hvorfor netop disse er relevante til besvarelsen af problemformuleringen. Teorierne benyttes herefter til analyse af vores indsamlede empiri under analyseafsnittet.

Med afsæt i elementer af Pierre Bourdieus (1930-2002) sociologiske teorier og begreberne habitus, kapital, felt og doxa, vil vi analysere brugen af grundskolen som en sundhedsfremmende setting. Med udgangspunkt i spørgeskemaundersøgelsen på Refsvindinge friskole, vil vi ligeledes benytte Bourdieu samt Michel Foucault (1926-84) i en analyse og fortolkning af hvilke værdier, normer og diskurs der hersker i grundskolen, set ud fra et lærerperspektiv, i relation til skolemad og sundhed

Med LOMA som case og med afsæt i et kritisk dannelsesbegreb, ud fra Wolfgang Klafkis teori om kategorial dannelse og Antonovskys teori om oplevelse af sammenhæng (OAS) (Jensen & Johnsen, 2014, kap 3), vil vi analysere og diskutere hvordan en integreret tilgang til læring, sundhed og trivsel gennem mad og måltider kan bidrage til at fremme sundhed og udvikling af sundhedsrelateret handlekompetence hos børn og unge i grundskolen.

Vi vil ligeledes inddrage begreberne sundhedsfremme, sundhed, maddannelse, måltidssituation, læring, handlekompetence, empowerment, setting og arbejdsmodellen IVAC i analysen og diskussionen om fremme af sundhed og udvikling af sundhedsrelateret handlekompetence hos børn og unge i grundskolen.

2.3 Opsamling på kapitel 2

I dette kapitel har vi redegjort for vores videnskabsteoretiske ståsted og tilgang, der har givet os et overordnet indblik i de felter, som vi har ønsket at undersøge. Herudover er der redegjort for vores metodiske overvejelser og fremgangsmåde i forhold til indsamlingen af kvantitative og kvalitative data, i form af elektronisk spørgeskema til lærere og ledelse fra Refsvindinge Friskole, samt indsamling af empiri fra litteraturstudie, artikler, forskningsrapporter, afhandlinger om LOMA-projekte. Yderligere har vi kort beskrevet vores observationsstudie på Nymarkskolen i Svendborg. Ovenstående er grundlaget for den empiri vi vil benytte og inddrage i det redegørende kapitel samt analysen.

3. Baggrund - Skolemadsordninger - LOMA - Folkeskolen og de frie grundskoler

I det følgende kapitel vil vi i arbejdet med at besvare vores analysespørgsmål om, hvilke skolemadsordninger der findes i Danmark i dag, kort redegøre for 3 af de "største" og mest markant skolemadsordninger og forskningsprojekter på skolemadsområdet i Danmark i

nyere tid. Disse projekter/ordninger har vi udvalgt af flere årsager. Dels repræsenterer de forskellige tilgange til skolemadsordninger med forskellige grader af elevdeltagelse og involvering. Hvilket er interessant set ud fra den betragtning, at de alle har en målsætning om at fremme sundhed og udvikle handlekompetencer i relation til sundhed og maddannelse. Dels indeholder alle projekterne data og konklusioner, som vi inddrager i vores analyse og diskussion i forhold til, hvorledes en skolemadsordning kan bidrage til fremme af sundhed og læring gennem mad og måltider. Ydermere sammenligner og sammenholder vi de forskellige skolemadsordninger med Fælles mål for Madkundskab og SSF der er opsat i folkeskoleloven.

Herefter vil vi komme med en mere dybdegående redegørelse og præsentation af LOMA projektet, som fokus for dele af vores analyse og diskussion senere i opgaven. Idet vi mener at LOMA-projektet er det, der bedst repræsenterer en integreret tilgang til læring og sundhed gennem mad og måltider.

Dernæst vil vi redegøre for lovgivningen på skolemadsområdet og for enkelte formålsparagraffer i folkeskoleloven samt formål og Fælles Mål i faget madkundskab og emnet SSF. Hvilket er nødvendigt at have kendskab til i besvarelsen af de analysespørgsmål, der har relation til, hvorledes der arbejdes med sundhedsfremme med grundskolen som setting, og hvordan der kan arbejdes med at opfylde nogle af de fælles mål, der opsættes af UVM i forskellige fag/emner ved at have en skolemadsordning.

I kapitlet præsenterer vi ligeledes kort Refsvindinge friskole og Nymarkskolen i Svendborg, således at der er den fornødne baggrundsviden om skolerne, da begge indgår i vores projekt. Som afslutning har vi lavet en kort opsamling på kapitlet.

3.0 Eat - Københavns kommunes skolemadsordning

EAT konceptet er opbygget med afsæt i produktion af skolemad på et stort centralkøkken i København, og tager udgangspunkt i at 25% af skolens elever skal deltage. Modellen består af "såkaldte elevcrews", der sammen med en køkkenansvarlig lokalt på skolen er med til at anrette maden i EAT- boden, som derefter bringes ud til de yngste elever og spises i klassen eller i særlige loungeområder for de ældste elever (Holm & Kristensen, 2012,s.75). Eat handler om udviklingen af værtskab og etablering af mad- og måltidskultur i de mindre klasser. En grundlæggende tilgang i dette kommercielle dannelsesprojekt, er en intention om at "vinde kampen" mod gadens madtilbud med en blanding af markeds- og dannelsesprincipper. EAT er bygget på en politisk vedtaget plan for at styrke skolemaden og er eksempel på skolemad som en kommunal udviklings- og driftsopgaver. (Holm & Kristensen, 2012,s.76 - 77). Der er i 2019 46 EAT skoler som er bredt fordelt over hele byen (Eat skolemad, S.A.),

3.1 Madskolerne i Københavns kommune

Madskolerne kan forstås som et sundhedspædagogisk velfærdsprojekt, fordi der arbejdes ud fra et værdigrundlag med tydelig sundhedspædagogisk forankring. Hvilket giver en begrebsramme og strategi for, hvordan samspillet mellem elever og voksne i skolens produktionskøkken kan udvikle elevens handlekompetancer, da eleven inddrages i beslutningsprocesser omkring menuplanlægning og tilberedning af madlavning. (Holm & Kristensen, 2012,s.77).

Der er i dag 15 madskoler i Københavns kommune, hvis funktion er at løfte sociale udfordringer og fremme lighed i sundhed (Dal, & Hansen, 2016)

Madskolerne er, som EAT, bygget på en politisk vedtaget plan for at styrke skolemaden og er hermed også et eksempel på skolemad som en kommunal udviklings- og driftsopgaver. (Holm & Kristensen, 2012,s.77).

3.2 Opus - Ny Nordisk Hverdagsmad

OPUS står for optimal, trivsel, udvikling og sundhed. OPUS var et tværfagligt sundhedsvidenskabeligt forsknings-og interventionsprojekt, som havde til hensigt at skabe ny viden om, hvordan man kunne styrke mellemtrins-elevs sundhed, udvikling og trivsel gennem Ny Nordisk Hverdagsmad. Projektet er gennemført fra 2009 til 2013. Formålet med projektet var at øge børnesundheden i Danmark for skolebørn i alderen 8-11 år.

Madlavningen foregik både sammen med hele klassen eller i hold med 4-6 elever. Målet med projektet var dermed at give eleverne adgang til sunde retter, læring om nordisk madkultur og opbygning af handlekompetencer i forhold til madlavning og håndtering af råvarer (Holm & Kristensen, 2012,s.78). Projektet var forankret på Københavns Universitet LIFE – Det Biovidenskabelige Fakultet og var et 5- årigt projekt, ca.1000 elever fra 18 skoler deltog i projektet. Projektet var finansieret af Nordea med 100 mio.kr (Diætisten, 2011,s.6) OPUS er interessant for vores projekt på flere områder. Der er i OPUS indsamlet en relativ stor mængde data på 834 børn i 3. og 4. klasse, omhandlende børnenes pubertetsstatus, familie sammensætning og uddannelsesstatus. Børne fik målt vægt, højde, taljeomkreds og blodtryk, kropssammensætning ved DXA-scanning og taget en blodprøve. Udover de fysiske undersøgelser af børnene, var der registrering af kostindtag, målinger af fysisk aktivitet og søvnmønster, sociologiske undersøgelser samt måling af indlæring og adfærd (OPUS Skolemadsprojekt, S.A.). Disse data bliver brugt i andre og nyere projekter, som en del af deres baggrundsdata. Vi benytter ligeledes dele af dataene fra OPUS i vores projekt, eksempelvis som delkomponent i afdækningen af børn og unges kostvaner.

3.3 LOMA-projektet

Vi vil i følgende afsnit lave en mere dybdegående redegørelse og præsentation af LOMA projektet. Vi vil med LOMA analysere og diskutere hvordan en integreret tilgang til læring og sundhed gennem mad og måltider kan bidrage til at fremme sundhed og udvikling af sundhedsrelateret handlekompetence hos børn og unge med grundskolen som setting.

LOMA er en forkortelse for LOkal MAd og repræsenterer en integreret tilgang til skolemad, der omfatter sundhedsfremme, læring og bæredygtig udvikling.

Det første LOMA projekt blev udviklet og gennemført på Nymarkskolen i Svendborg fra 2011-2013 (Ruge, 2015). I 2015 blev LOMA-projektet støttet med 7,4 millioner af Nordea fonden til udbredelse af LOMA til flere kommuner og skoler, og ved udgangen af 2018 var LOMA udbredt til 9 skoler fordelt i 4 kommuner (Ruge, 2017 (a)). LOMA projektet blev evalueret af Danmarks Evalueringsinstitut, der offentliggjorde rapporten i november 2017 (EVA 2017).

Formålet med LOMA tilgangen er at fremme skolens arbejde med læring, sundhed, trivsel og bæredygtighed gennem mad og måltider, samt at eleverne øger deres mad- og sundhedsrelaterede handlekompetencer og opnår sundere madvaner.

Eleverne deltager i planlægning, madlavning og servering af mad til resten af skolen.

Eleverne arbejder med sundhed, bæredygtighed, mad, måltider, teknikker og råvarer som en del af undervisningen i flere forskellige fag. Undervisningen er kendetegnet ved, at eleverne møder nye undervisningsformer og et andet læringsrum, end de er vant til. En del af undervisningen foregår f.eks. i skolens køkken og er af langt mere praktisk karakter. Undervisningen sker i et tæt samarbejde med køkkenprofessionelle samt med lokale fødevarerproducenter, som eleverne også besøger (EVA, 2017).

I LOMA undervisning arbejdes bl.a. ud fra det brede positive sundhedsbegreb, en handlingsorienteret tilgang og Klafki's teorier om kategorial dannelse med inddragelse af elementer fra flere forskellige didaktiske undervisningsmodeller og det er et mål, at der sker en kobling mellem læring og madproduktion med fokus på elevernes udvikling af handlekompetence i relation til sundhed og mad. Inden en skole påbegynder LOMA undervisning har de involverede lærer, pædagoger og køkkenledere været på et efteruddannelses-forløb, "LOMA-EDU", der består af 3 moduler.

Skolemaden i LOMA skal ligeledes opfylde nogle principper og krav, såsom at måltidet skal være sundt og følge Fødevarestyrelsens anbefalinger, være mindst 30% økologisk samt opfylde måltidsmærkets krav, senest fra midten af det 2. skoleår med LOMA. Herudover skal

måltidet skal afspejle sæson og være tilberedt fra bunden og der skal så vidt muligt anvendes lokalt producerede råvarer (LOMA - Lokal Mad, S.A.(a)).

3.3.1 Nymarkskolen, Svendborg - En LOMA skole

Nymarkskolen i Svendborg er en folkeskole særligt rettet mod unge 13-17-årige fra et stort lokalområde bestående af 3 skoledistrikter, samt unge med særlige behov fra hele kommunen. Der er ca 680 elever fordelt på 7. klasse til 10. klasse og knap 90 medarbejdere fordelt på flg. personalegrupper: lærere, inklusionspædagoger, sekretærer, køkkenleder og – assistenter, teknisk servicemedarbejder, biblioteks- og kontorassistent og ledere (Nymarkskolen Svendborg, S.A)

LOMA blev udviklet for første gang på Nymarkskolen i Svendborg Kommune og testet i perioden 2011- 2013 i et kombineret udviklings- og forskningsprojekt, gennemført i et partnerskab mellem University College Lillebælt, Aalborg Universitet og Svendborg Kommune. Projektets mål var at fremme sundhed, læring, handlekompetence og integration blandt eleverne, gennem aktiv deltagelse i undervisning samt madlavning og fælles måltider. Dette blev forankret i Fælles Mål for skolens undervisning i sundhed, biologi, dansk, medier, matematik, idræt med flere. Siden har LOMA været fuldt integreret som en fast komponent i Nymarkskolens hverdag (LOMA, S.A.)

I LOMA på Nymarkskolen, bliver der hver dag tilberedt og i fællesskab spist et sundt måltid mad. Det er ca 50% af skolens elever der spiser LOMA-mad. Måltidet er planlagt, tilberedt og serveret af elever i samarbejde med køkkenprofessionelle. Spisepausen er rammesat til 20 minutter, hvor eleverne skal sidde sammen med klassen og evt. andre elever fra skolen samt den eller de lærere, der har undervisningslektionen op til spisepausen. Skolens klasser er fordelt i fire spisesale rundt på skolen. Derudover sidder der også nogle og spiser i deres klasseværelser. I løbet af skoleåret roterer klasserne rundt fire gange og kommer på den måde til at sidde forskellige steder. Elever og lærere spiser enten deres madpakke, LOMA mad eller ingenting. Det er ikke valgfrit at deltage i måltidet og alle skal således sidde i lokalet i 20 minutter, men det er valgfrit hvad og om man spiser (LOMA, S.A.)

3.4 Folkeskoleloven - Formål og Fælles mål

I Danmark er der 10 års undervisningspligt, men ingen skolepligt. Det vil sige, at forældre har ret til selv at vælge, hvor og hvordan deres børn skal undervises. Dog har forældrene pligt til at sørge for, at deres barn får en undervisning der står mål med den undervisning,

der kræves i folkeskolen. 79% af børnene i den undervisningspligtige alder går i folkeskole, 18 % går på en af de frie grundskoler, mens de sidste 3 % er omfattet af øvrige tilbud¹ . Rammerne for folkeskolen er fastlagt i folkeskoleloven, blandt andet folkeskolens formål og hvem der har ansvar for hvad i folkeskolen. Undervisningen i folkeskolen bliver tilrettelagt ud fra Fælles Mål, som er en række bindende mål for, hvad eleverne skal kunne i de forskellige fag på forskellige klassetrin i folkeskolen.

Kommunalbestyrelsen har det overordnede ansvar for folkeskolen. Det betyder at det blandt andet, er kommunalbestyrelsen der beslutter indholdet af kommunens skolepolitik (Undervisningsministeriet, S.A. (a)).

I relation til skolemadsordninger er der i folkeskolelovens §40, stk.2. punkt 7 angivet, at det er kommunalbestyrelsen der kan træffe beslutninger om, hvorvidt der skal udbydes madordninger på kommunens folkeskoler, herunder hvilken type betaling samt indhold og rammer for ordningen (Bekendtgørelse af lov om folkeskolen, 2017).

3.4.1 Formål og Fælles mål i Madkundskab og Sundheds- og seksualundervisning og familiekundskab (SSF)

Både i madkundskab og i SSF arbejdes der med formål og Fælles mål, der har til hensigt at eleverne skal tilegne sig færdigheder, viden og handlekompetence inden for sundhed og trivsel. I begge fag/emner skal der således arbejdes med at udvikle en kritisk stillingtagen, hvor eleverne skal udvikle kompetencer til at kunne fremme sundhed og trivsel for sig selv og andre. Ligeledes er der i lærervejledningen til emnerne forslag om at gøre brug af bl.a. IVAC-tilgangen som en model, der lægger vægt på medbestemmelse og deltagelsesorienteret dialog. Samt styrker elevernes kompetencer til at tænke analytisk og kritisk.

Det er derfor interessant at arbejde med disse fag/emner i relation til en skolemadsordning som f.eks. LOMA, der har indarbejdet IVAC-tilgangen i deres koncept og med en integreret tilgang, indarbejder mad og måltider på tværs af fag. En sådan ordning vil ideelt kunne hjælpe med opfyldelsen af en del af Fælles målene i disse fag/emner.

3.4.2 Madkundskab

I faget madkundskab arbejdes der med mere end blot mad, da faget er en del af mad-dannelsesprocessen i grundskolen. Faget er et 1 årigt obligatorisk fag, der skal placeres mellem 4. og 7. klasse (EMU, S.A.).

---

¹ "Frie grundskoler" dækker over mange forskellige betegnelser for skoler for eksempel "friskole", "privatskole" og "lilleskole". Øvrige tilbud omfatter efterskoler, specialskoler, dagbehandlingstilbud hjemmeundervisning og kommunale ungdomsskoler.

Formål madkundskab:

Eleverne skal i faget madkundskab tilegne sig færdigheder og viden om mad, smag, sundhed, fødevarer, madlavning og måltider og dermed udvikle kompetencer, der gør dem i stand til at vælge og vurdere egne smags- og madvalg. Eleverne skal opnå praktiske færdigheder inden for madlavning og kunne eksperimentere med såvel råvarer, opskrifter og retter som egen smag og andre æstetiske erfaringer. Eleverne skal kunne foretage kritisk reflekterede madvalg på baggrund af viden om fødevarer, sæson, oprindelse, sundhedsværdi, produktionsformer og bæredygtighed (EMU, S.A.)

Udover formålet, der er gengivet ovenfor, er der i Fælles mål sat krav om at eleverne i madkundskab, gennem alsidige læringsforløb, skal udvikle fantasi, selvværd og madlavningsglæde samt opleve værdien af et fællesskab omkring et måltid.

3.4.3 Sundheds- og seksualundervisning og familiekundskab (SSF)

Sundheds- og seksualundervisning og familiekundskab (SSF) er et obligatorisk emne i folkeskolen fra børnehaveklassen til 9. klasse. Som et obligatorisk emne er SSF ikke tildelt et selvstændigt timetal, men skal indgå i undervisningen i de obligatoriske fag. Det fremgår af undervisningsministeriets læseplan for SSF, at det påhviler skolelederen at træffe beslutning om, hvilke fag undervisningen i de obligatoriske emner, herunder SSF, skal foregå i. De frie grundskoler er ikke forpligtet til at følge Fælles Mål, men skal udarbejde slutmål og undervisningsplaner for deres undervisning, da undervisningen i SSF skal stå mål med den undervisning, der almindeligvis kræves i folkeskolen (EMU, S.A.).

Formål og Fælles mål for Sundheds- og seksualundervisning og familiekundskab (SSF):

Eleverne skal i emnet sundheds- og seksualundervisning og familiekundskab udvikle kompetencer til at fremme sundhed og trivsel. Eleverne skal opnå forståelse for den betydning, som livsstil og levevilkår har for sundhed og trivsel, samt af samspillet mellem sundhed, seksualitet og familieliv (EMU, S.A.).

Herudover skal emnet, ifølge Fælles mål, medvirke til at eleverne udvikler selvtillid og livsglæde og opnår erkendelse af egne grænser og rettigheder samt forståelse for andres. Yderligere skal eleverne udvikle forudsætninger for, at de i fællesskab med andre og hver for sig kan tage kritisk stilling og handle for at fremme egen og andres sundhed (EMU, S.A.).

3.5 Refsvindinge Friskole

Refsvindinge Friskole er beliggende i Nyborg kommune på fyn. Det er en Grundtvig-Koldsk skole, hvilket bl.a. betyder, at skolen ikke bekender sig til en bestemt ideologi eller et

bestemt pædagogisk princip. Skolen har ca 190 elever fordelt på 0. klasse til 9. klasse. Der er 1 skoleleder, 16 fastansatte lærere, 5 sfo medarbejder, 1 rengøringsassistent og 1 sekretær (Refsvindinge Friskole, S.A).

Skolen har ingen form for madordning, fødevareautomater, frugtordning eller skolebod, dog er der en skolemælksordning og hver fredag kan der købes lune pølsehorn i spisefrikvarteret, bagt af forældre til de klasser, der sælger dem. Omsætningen går til den klasse, der sælger pølsehorn i den pågældende uge.

Der er ikke fastlagt eller nedskrevet nogen sundhedsopfattelse eller kostpolitik på skolen som der skal arbejdes ud fra. Madkundskab er fastlagt på 6. klassetrin og udbydes herudover som valgfag i overbygningen. I relation til emnet SSF, er dette ikke indskrevet i skolens årsplaner, men der undervises i emner der, tilsvarende indholdet i SSF, både i emneuger, på fokusedage og som en del af undervisningen i flere fag, hvor det findes relevant i både indskoling, mellemtrin og udskoling. (bilag 1 - spørgeskema)

3.6 Opsamling på kapitel 3

Vi har i dette kapitel redegjort for de største og mest markante skolemadsordninger og skolemadsprojekter i Danmark som danner en del af datagrundlaget for vores analyseafsnit. Ligeledes er der redegjort for elementer i folkeskoleloven, samt den paragraf der har relation til skolemadsordninger for at opridse den lovgivningsmæssige ramme om grundskolen. Herudover har vi oplyst formål og Fælles mål for faget madkundskab samt for det obligatoriske emne SSF, der ligeledes benyttes som en faktor i vores analyse og diskussion om sundhedsfremme i grundskolen, samt kort præsenteret Nymarkskolen og Refsvindinge friskole, der begge indgår som en del af vores projekt.

4. Skolemad, et redskab til sundhedsfremme og udvikling af sundhedsrelateret handlekompetence i grundskolen ?

Påvirker skolemad og kostvaner børn og unges sundhed, trivsel og læring? Og hvordan kan en skolemadsordning anvendes som en komponent til sundhedsfremme og udvikling af handlekompetence i relation til sundhed? For at svare på disse spørgsmål, må vi først undersøge og analysere en række faktorer, der har indvirkning på dette.

Først vil vi afdække, hvad og hvordan der spises i skolen, og hvilken ernæringsværdi skolemaden har, når der ikke er en skolemadsordning. Vi bruger disse resultater i samspil med analysen af hvilke fysiologiske og kognitive læringsaspekter der knytter læring og næring sammen. Med udgangspunkt i elementer og uddrag fra Pierre Bourdieus (1930-2002) sociologiske teorier og Michel Foucault (1926-84) inspirerede begreber om biomagt og governmentality, vil vi sætte disse i relation til grundskolen som sundhedsfremmende

setting og med afsæt i en analyse af spørgeskemaundersøgelsen på Refsvindinge friskole fortolke på, hvilken diskurs der hersker i relation til skolemadsordninger, set ud fra et lærerperspektiv. Vi analyserer og fortolker dernæst de resultater og indikatorer, der er fremkommet i evalueringer og følgeforskning fra LOMA-projektet og sammenholder dem med Eat, madskolerne i København og Ny Nordisk skolemad i relation til sundhedsfremme og udvikling af handlekompetence. Dernæst relaterer vi dette med nogle af de officielle anbefalinger og strategier der er fremsat på området i nyere tid. Slutteligt i kapitlet vil vi sammenholde de Fælles mål der er i SSF og madkundskab med vores analyser og fortolkninger.

4.0 Børn og unges kost og måltidsvaner

Der er lavet flere undersøgelser af danskernes kost og måltidsvaner, herunder også af børn og unges. Vi tager i vores projekt udgangspunkt i rapportene; "Danskernes kostvaner 2011-2013 (DANSDA)", "Børn og unges måltidsvaner 2005-2008", "Ernæringsmæssig evaluering af skolemads betydning for eleveres kostindtag til frokost", "What do Danish children eat, and does the diet meet the recommendations? - Baseline data from the OPUS School Meal Study" samt "Beskrivelse af 8- til 10-årige og 12- til 14-årige børns kost – med fokus på indtag i skole og fritidsordning". Ved at sammenholde data i disse rapporter vil vi analysere, hvorledes skolemaden er sammensat, og i hvilket omfang den lever op til at være sund og nærende i henhold til de 10 officielle kostråd og næringsstofanbefalinger på et alderssvarende energitrin (Nordic Council of Ministers, 2014).

Det fremgår af undersøgelserne, at de måltider børn og unge indtager i skolen, bidrager med op til 50% af deres daglige energibehov. Hertil kommer morgenmåltidet, der også er en væsentlig faktor i relation til forholdet mellem ernæring og læring (Stovgaard, Thorborg, Kragelund, Andersen & Wistoft, 2018).

Eleverne i indskoling i alderen 6-10 år, har et mere regelmæssigt måltidsmønster end de større elever. Fra 11 års alderen begynder flere børn og unge at springe måltider over, især frokost og mellemmåltider om formiddagen. Hvilket har stor betydning for elevernes koncentrationsevne og læringsparathed i skolen (Schulz & Seelen, 2017,s.135-149). Mens 71% af de 7-10 årige har spist frokost alle dage, er det kun hhv 52% og 35% af de 11-14 årige og de 15-18 årige. Det vil sige, at selvom forældrene evt har lavet en sund madpakke, er det stadig ikke sikkert at eleverne får den med i tasken eller får den spist i løbet af skoledagen.

Indholdet i madpakkerne til frokost er hovedsageligt rugbrød med kødpålæg eller leverpostej, frugt og/ eller grønt som tilbehør, fastfood og lette retter kommer hovedsagligt ind i madpakkerne fra 11-års alderen, drikkelser består af vand og mælk (DTU Fødevarerinstitutionen, 2012). Undersøgelserne viser at madpakken ofte ikke opfylder de

ernæringsmæssige anbefalinger og næringsstofanbefalinger på et alderssvarende energitritin. Eksempelvis indsamlede man, som nævnt i afsnit 3.2, i forbindelse med OPUS-projektet, data over hvad madpakkerne indeholdt og hvilken ernæringsværdi de havde. Disse data viste at eleverne spiste for lidt frugt og grønt, for meget tilsat sukker, for meget mættet fedt, for lidt kostfibre, samt for lidt fisk. Herudover fik eleverne for lidt jern og for lidt D-vitamin i forhold til de danske kostråd og næringsstofanbefalinger (Andersen, "et al.", 2015). Mange undersøgelser indikerer også, at mængden af mad i madpakkerne ikke er tilstrækkelig til at dække energibehovet i løbet af en skoledag.

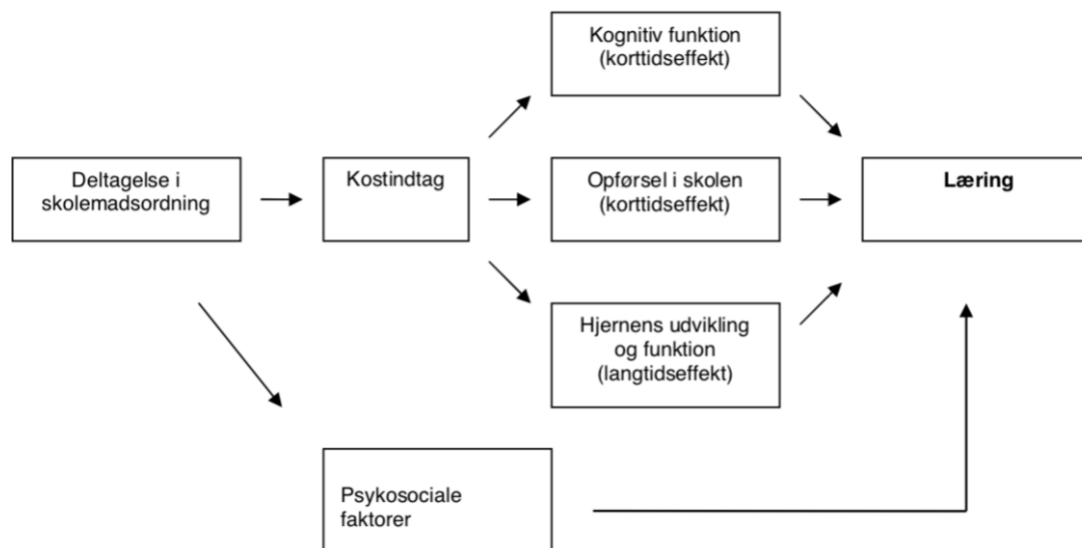
Både den utilstrækkelige mængde mad, samt den uhensigtsmæssige sammensætning af makro og mikronæringsstoffer i skolemaden, kan have betydning for bl.a. elevernes koncentration samt motivation og evne til at lære. Dette vil vi uddybe i det følgende afsnit.

4.0.1 Kostens betydning for læring

Biologisk, teoretisk set er der en sandsynlig sammenhæng mellem ernæring og læring, idet det er biologisk plausibelt at kosten kan påvirke hjernens mekanismer og funktioner. Dette både i forhold til energitilførslen og i henhold til leveringen af specifikke næringsstoffer som eksempelvis B-vitamin, D-vitamin og jern samt essentielle fedtsyrer. Disse næringsstoffer spiller en afgørende rolle i forhold til hjernens funktioner, heriblandt dem, der er involveret i reguleringen af de kognitive funktioner, hukommelse, koncentration, humør og følelser (Astrup, Bügel, Dyerberg & Stender, 2015, kap 44). Netop disse funktioner spiller også en rolle i relation til vores læringsparathed og adfærdsmæssige kompetencer.

I den litteratur og forskning på området som vi har gennemgået, er der overvejende konsensus om, at der mangler videnskabelig evidens for kostens effekt og betydning for evnen til at lære. Dog konkluderer mange studier og forskningsrapporter med forsigtighed, at en sund og velafbalanceret kost har en betydning for læring, i kraft af det faktum, at en usund kost kan have en negativ indvirkning på børn og unges læring, koncentration og motivation til lære (Schulz & Seelen, 2017, kap 7).

Figur 3. Oversigt over, hvordan en skolemadsordning kan have betydning for børns læring

Kilde: Institut for Human Ernæring, 2009

Figur 3 indikerer, at en skolemadsordning formentlig vil have en indvirkning på børnenes kostindtag i løbet af skoledagen, i relation til korttidseffekter umiddelbart efter måltidet i henhold til deres kognitive funktioner og adfærd. Dette må ligeledes forventes at have betydning for deres læring over tid. Kosten sikrer, at vi får nok mikro- og makronæringsstoffer til optimal udvikling og funktion af vores hjerne, og må derfor antages også at påvirke børns læring. En Skolemadsordningen må forventes at kunne bidrage positivt til det sociale samvær omkring måltidet, som kan tænkes at have betydning for den fremadrettet læring (Institut for Human Ernæring, 2009).

En del studier af overvejende kvalitativ "art", påviser en sammenhæng mellem sult og koncentrationsbesvær. Både elever og lærere oplever, at når eleverne er sultne, enten pga manglende morgenmåltid eller frokost, eller at mængden af mad/energi i skolemaden ikke er tilstrækkelig, har de svært ved at holde koncentrationen. Eleverne oplever eksempelvis at have ondt i maven, eller at de ikke kan tænke på andet end mad når de er sultne (Ruge, 2017 (a), s.42). Flere af lærerne på Refsvindinge friskole, bekræfter dette i vores spørgeskema, hvor vi har bedt dem om at beskrive betydningen af elevernes indtag af mad og drikke ift deres koncentration og evne til at lære. Hertil svarer alle, at det er af stor betydning.

"Det har stor betydning. Det ses tydeligt hvilke børn som er kommet i skole uden at have spist morgenmad eller ikke får nok mad under skoledagen. De er ofte dårlige, får ondt i maven eller bliver sløve og uopmærksomme" (Bilag 1)

Men der er mange andre faktorer end kosten der spiller ind, når vi taler om læringsparathed, koncentration og motivation, f.eks. er fysisk aktivitet, kulturel og social kapital, habitus, biologisk-genetiske forhold, rammer og miljø i skolen, alle delkomponenter der kan påvirke motivationen og evnen til at lære. Hvilket gør det besværligt at "isolere" og validere kosten som den direkte årsag til øget læring og trivsel. Herudover er det også svært at måle og undersøge kognitive funktioner og læring via kvantitativ forskning.

Dette bestyrker hypotesen om, at en skolemadsordning bør anlægge en integreret tilgang til læring, sundhed og trivsel gennem mad og måltider, med en høj grad af elevdeltagelse og involvering, på tværs af fag og klassetrin.

Hovedfokus og formål i de fleste skolemadsordninger ligger på især at fremme læringsparathed, koncentration og de kognitive funktioner der er forbundet med læring, og mindre på at fremme sundhed og forebygge livsstilssygdomme generelt. Måske med baggrund i dette læringsmæssige fokus, mangler der videnskabelig evidens og forskning med fokus på de sundhedsfremmende elementer og KRAMS faktorerne, hvor der ses på langtidseffekterne af udviklingen af sundhedsrelateret handlekompetence, højere vidensniveau og empowerment til en sundere livsstil, som følge af en skolemadsordning.

4.1 Grundskolen som sundhedsfremmende setting

Når skolen ses som en vigtig faktor for sundhedsfremme, hænger det blandt andet helt grundlæggende sammen med, at 98% af alle børn går i skole og dermed tilbringer rigtig mange timer her, og netop i en periode i livet, hvor en betydelig andel af deres mad og måltidsvaner grundlægges (*Stovgaard, Thorborg, Kragelund, Andersen & Wistoft, 2018*). Pædagogik og undervisning kan derfor ikke stå alene i deres liv. Praksis og handlinger påvirkes også af de rammer og den setting, som vi lever vores hverdagsliv i (*Schulz & Seelen, 2017, s.38*). Når vi mener, grundskolen er ideel som sundhedsfremmende setting, skal det ses ud fra, at det er i denne sociale kontekst, at der er grundlag for en forandringsproces set i forhold til sundhedsadfærd samt grundlæggende værdier om sundhed. Her er der mulighed for at skabe rammer for at vælge og vurdere, samt skabe motivation i forhold til sundhed. LOMA, OPUS, EAT og madskolerne er alle eksempler på projekter der har brugt grundskolen som setting for sundhedsfremme. De vil alle noget mere med maden udover den ernæringsmæssige værdi. Som tidligere beskrevet rummer alle fire projekter forskellige grader i forhold til maddannelse og værtskab, samt forskellige niveauer af elevinddragelse. De værdier, der er skabt i denne setting, kan bidrage til at skabe interesser, motiver og vilje, der alle er uundværligt aspekter af forandringsprocessen, i forhold til sundhed. Skolen som setting kan betyde, at eleven kan skabe en ny identitet, som er transformerbar til andre settings. Det kan være med til at skabe en positiv selvforståelse

og en følelse af inklusion i et socialt fællesskab og være en medvirkende komponent til at fremme sundheden for den enkelte elev. Med skolen som setting indgår den enkelte elev i en social kontekst med andre elever og de forskellige fagprofessionelle, der er ansat på skolen. Den sociale tilknytning, som eleverne er en del af, vil have indflydelse på deres sundhed, men også på hvordan de fremadrettet vil fortolke og forstå sundhed, samt hvilke madvalg de vil træffe gennem deres liv. Med skolen som setting er der mulighed for at øge, men også for at hæmme elevernes muligheder for at udvikle en hensigtsmæssig sundhedsfremmende adfærd.

Ved at benytte den franske filosof og sociolog Pierre Bourdieus begreber, habitus, felt og doxa, vil vi forsøge at skabe kobling mellem teori og den "virkelige verden". Bourdieu arbejder med begrebet habitus, et begreb der afspejles i, hvordan elevernes tænker, og hvilken tilgang de har til for eksempel sundhed. Bourdieu mener, at elevernes opfattelse af sundhed og sundhedsadfærd er forankret i deres habitus. Det foregår på et ubevidst plan, men danner ramme for, hvordan de tolker, forstår, vurderer og orienterer sig i deres livsverden. Derudover vil de være påvirket af de forskellige felter, de bevæger sig i, og den doxa som hersker der. (Richter, 2010., s. 58-59)

Bourdieu mener, at vi som individer er påvirket af samfundet og den verden og "setting", der omgiver os. Når vi opfatter vores værdier og holdninger som vores egne og ikke noget samfundsskabt, er det ifølge Bourdieu fordi påvirkningen fra det omgivende samfund, både fra diverse diskurser i samfundet, politikker, livserfaringer og opvækstvilkår, foregår mere eller mindre skjult.

4.2 Diskursen i relation til skolemad og sundhed - set ud fra et lærerperspektiv - en analyse af spørgeskemaundersøgelsen på Refsvindinge Friskole

Når vi bringer grundskolen i spil som værende en god og velegnet setting til at arbejde med sundhedsfremme blandt børn og unge via en skolemadsordning, er det derfor relevant også, at analysere og fortolke på hvilke diskurser, der hersker i dette felt.

For at få et indblik i hvilken opfattelse af sundhed og skolemad der er den dominerende i grundskolen og hvilke barrierer og muligheder, der kan være i at skulle implementere en skolemadsordning set ud fra et lærerperspektiv, både i relation til sundhed, men i særdeleshed i relation til skolemadsordninger, er det derfor vigtig også at forstå hvilken rolle diskurser, værdier og normer har i den konkrete kontekst.

Ifølge Michel Foucault indeholder diskurser implicit en gruppe af værdier, normer, udtryksformer og begreber og deres indbyrdes relationer. Diskursen i et felt er ligeledes en måde at se og tale om verden på, og rummer ofte en bestemt måde at forstå, tilgå og løse problemer på. Og på samme vis tilskriver diskursen implicit en bestemt opfattelse af sandhed og retlighed (Jørgensen, 2006).

Med afsæt i svarene fra spørgeskemaundersøgelsen på Refsvindinge Friskole og elementer fra Bourdieus sociologiske teorier, har vi valgt at analysere og fortolke på hvilken diskurs og hvilke værdier og normer, der er de dominerende på denne frie grundskole. Som en fri grundskole er de ikke underlagt de samme politiske og organisatoriske rammer som en folkeskole, og har derfor principielt mulighed for selv at beslutte, om de vil have en skolemadsordning, og med hvilken tilgang og under hvilke rammer den i så fald skal have.

Vi har i spørgeskemaundersøgelsen bl.a. spurgt ind til, om de mener, at en skolemadsordning bør være et "forsyningsprojekt" eller et "læringsprojekt" med inddragelse af eleverne, hvor læring gennem mad og måltider er integreret på tværs af forskellige fag. Vi har ligeledes spurgt om, hvilke muligheder og/eller barrierer de ser i relation til personalet ved at indføre en skolemadsordning.

Her er det tydeligt, at de ikke er enige. Mange er dog enige om, at det mest ideelle vil være et læringsprojekt, men har svært ved at se hvorledes dette ville kunne fungere i praksis. Størstedelen af respondenterne ser mange udfordringer og barrierer i forhold til lærernes tid og lyst til at involvere sig i et sådan projekt.

"Jeg kan naturligvis godt se det smarte i at gøre det til et læringsprojekt, men jeg ville som faglærer være irriteret over at skulle presse læring om maden ind over min undervisning, hvis det ikke lige passer ind. Jeg synes vi i forvejen lærer børnene en del om mad og måltider i forskellige fag og gennem projekter og emneuger m.v. Jeg synes det ville være fint med en skolemadsordning som et forsyningsprojekt." (Bilag 1)

"Jeg er ikke tilhænger af en skolemadsordning, der på nogen måde involverer lærernes arbejdsbyrde." (Bilag 1)

"Det vigtigste for mig omkring skolemad er muligheden for at skabe/få et fællesskab om det at spise. En del af fællesskabet kan bestemt ligge i også at være med til at lave maden en gang imellem og allerbedst vil det være, hvis eleverne oplever sammenhængen til almindelige skolefag såsom natur/teknik, dansk og matematik. Det vil være en ny ting at skulle indarbejde, og sikkert med modstand ved nogle, indtil en ordning er blevet rutine." (Bilag 1)

I disse svar mærkes en holdning og diskurs i relation til skolemad, der kan tolkes som, at lærerne på denne skole er ret ambivalente. De fleste kan godt se det læringsmæssige og sundhedsmæssige perspektiv i en skolemadsordning, men når det kommer til ansvar for sundhed og sund kost, ser de det ikke nødvendigvis som deres opgave. Hovedparten peger på, at undervisningen i relation til en skolemadsordning i så fald bør og skal varetages af

andre. De ser på sundhedslære og kost som et isoleret emne/fag, og ikke som noget der naturligt kan inkorporeres i og på tværs af andre fag, som en del af en dannelsesproces og udviklingen af empowerment og handlekompetence hos eleverne. Dette vil ifølge Bourdieus bl.a kunne tilskrives den doxa, der hersker i dette felt. Om det er en doxa, der er forankret i uddannelsen til lærer og videreføres i dette lærerkollegie, eller det er en diskurs, der er opstået på skolen, har vi ikke undersøgt nærmere. Dog er der indikationer i andre undersøgelser i relation til implementering af skolemadsordninger på tværs af fag, der underbygger denne diskurs. I uddannelsesfeltet og arbejdsfeltet som lærerne, eller agenterne, hvis vi bruger Bourdieus begreber, begår sig i, er der en vis kulturel og social kapital knyttet til uddannelsesbeviser, titler eller specialer, der giver en relativ værdi til den agent, der har erhvervet det. Denne kapital kan, i et arbejdsfelt som skolen, bruges som en implicit "ret" til at undervise i eller at have en "ekspertviden" om et specifikt fag/emne og i dette eksempel fortolkes som en medvirkende årsag til, at lærerne "ønsker" at begrænse sig til deres specifikke fagområder, for at kunne opretholde deres position i det pågældende felt (Andersen, & Timm, 2010, kap.3).

Der er dog svar, der indikerer, at nogle respondenter kan se flere fordele både på det sundhedsmæssige og det læringsmæssige plan i en skolemadsordning. Dette stemmer overens med teorien om at doxaen i et felt aldrig er statisk, men udvikler sig i takt med de magtkampe, der altid finder sted mellem agenterne i feltet om retten og magten til at definere hvilke regler og værdier, der gør sig gældende i feltet.

"Jeg synes det har nogle spændende perspektiver. Det vil være et stort arbejde, men også være indsatsen værd" (Bilag 1)

"Uden at forholde mig til praktiske problemstillinger, synes jeg det er en alletiders ide." (Bilag 1)

I spørgsmålet vedr. hvilke muligheder og/eller barrierer lærerne ser i forhold til elevernes sundhed, gør samme ambivalens sig gældende. Samtidig melder spørgsmålet sig om, hvem der bærer ansvaret for børn og unges sundhed hos flere. Der er flere svar i undersøgelsen, der både implicit og eksplicit sætter ansvaret for børns sundhed i spil.

"Jeg er imod skolemadsordning. Jeg bryder mig personligt ikke om masseproduceret mad og sætter pris på den frihed og det ansvar man som forældre har, til at opretholde en god standard for sit barns madpakke....." (Bilag 1)

"Hvem er ansvarlig for den? Forældre eller skole?" (Bilag 1) - svar i relation til elevernes sundhed

Der er blandt respondenterne ikke enighed om, hvem der har ansvaret for elevernes sundhed og hvor meget, man som skole/lærer kan, må, bør og vil blande sig. Denne problemstilling vil vi komme nærmere ind på dels i afsnit 4.3 "Ansvaret for børns sundhed" og i afsnit 5.2.

Ligeledes vurderer flere af respondenterne, at børnene har gode og sunde madpakker med i skole og at behovet for en skolemadsordning derfor ikke nødvendigvis er til stede;

"Der er både gode argumenter for og imod.....Som forældre ville jeg ikke være tilhænger af, at skulle betale ekstra for skolemad, når jeg er i fin stand til at give mine børn en lækker, sund og varieret madpakke med i skole til under halv pris af en skolemadsordning." (Bilag 1)

"Jeg synes, de fleste børn i min klasse har nogle fornuftige madpakker med i skole, og de vil gerne spise deres mad. Jeg tror ikke, der er det store behov ved de yngste elever" (Bilag 1)

"Nogle børn vil få bedre og sundere madpakker. Andre vil ikke nødvendigvis få et skift til det bedre, mange har lækre, varierede og sunde madpakker med i skole hver dag." (Bilag 1)

I henhold til afsnit 4.0 om børn og unges kostvaner, viser undersøgelser af kostindtaget i løbet af en skoledag, uden en skolemadsordning, at madpakken ofte ikke opfylder de officielle ernæringsmæssige anbefalinger og næringsstofanbefalinger på et alderssvarende energitrin. Dette udmønter sig ofte i en utilstrækkelige mængde mad, samt en uhensigtsmæssig sammensætning af makro og mikronæringsstoffer. Så lærernes vurdering af, at en relativt stor del af eleverne har fornuftige, lækre, varierede og sunde madpakker med i skole, kan derfor med forsigtighed antages ikke at være korrekt. Der er som nævnt i afsnit 3.5 ikke defineret nogen sundhedsopfattelse eller kostpolitik på Refsvindinge friskole, så vurderingen af madpakkernes ernæringsmæssige kvalitet, må være ud fra den enkelte lærers definition af sund kost, der kan være influeret af mange forskellige faktorer. Den kan f.eks. være forankret i deres habitus, påvirket af sundhedsdebatten i diverse medier eller af forskellige oplysningskampagner i relation til sundhed og sygdom. Når der ikke er nedskrevet nogle retningslinjer i forhold til sundhed og kost på skolen, kan diskursen nemt blive et resultat af hvilken opfattelse de agenter der besidder mest symbolsk kapital i feltet har (Andersen & Timm, 2010, kap.3)

Spørgeskemaundersøgelsen på Refsvindinge Friskole har givet os en indsigt i en række faktorer. I henhold til spørgsmålene der omhandler implementeringen af en skolemadsordning på skolen, finder vi en del ambivalens og splittelse i lærergruppen. Nogle er meget positive og kan se mange perspektiver i en skolemadsordning, mens der hos en

større del fremkommer en række udsagn, der kan tolkes som værende modstand mod forandring. Der beskrives barrierer som kompetencer til at varetage sundheds- og ernæringsundervisning, manglende tid både ift skoledagens længde og ift de enkelte fags timetal samt skolens økonomi og fysiske rammer. Den største barriere synes at være ideen om at skulle have en integreret tilgang, hvor læring om mad, måltider og sundhed inkorporeres i undervisningen på tværs af fag og klassetrin. Her virker det som om at der er en klar opdeling og hierarki af de enkelte fag. Også spørgsmålet om hvad sund kost er og hvem der bærer ansvaret for elevernes sundhed, deler lærergruppen.

Størstedelen tillægger fællesskab og nærvær omkring måltidet stor værdi, og ser det som en læring, eleverne bærer videre med sig. Alle er enige om vigtigheden af at eleverne får spist og drukket (nok) i løbet af skoledagen, og nævner at manglende mad, herunder også morgenmåltidet, kommer til udtryk i form af sløve, ukoncentrerede, trætte, pirrelige og uopmærksomme elever, der ikke holder til en lang eftermiddag og for nogens vedkommende giver ondt i maven.

I de kommende afsnit og kapitler vil vi analysere og diskutere de etiske aspekter i en skolemadsordning. Samt hvorledes vi kan arbejde med nogle af disse barrierer og muligheder via en skolemadsordning. Og hvilke muligheder der er for lærerne, for at opfylde elementer i Fælles mål eller årsplaner, via af en skolemadsordning med en integreret tilgang til læring og sundhed gennem mad og måltider.

4.3 Ansvar for børns sundhed

Det første spørgsmål vi må stille os selv er, hvem har ansvaret for vores børns sundhed? Hvilken rolle har forældrene, skolen, samfundet og staten i forhold til ansvaret for børns sundhed?

Vi har et "godt" økonomisk grundlag i Danmark, der betyder, at vi som stat og samfund har mulighed for at tage noget af ansvaret, i forhold til at bidrage med at skabe nogle gode rammer for at leve et sundt liv og derved få gode betingelser for et godt helbred samt nedsætte risikoen for udviklingen af overvægt og livsstilssygdomme. Vi kan derfor som et moderne demokratisk samfund ikke være ligeglade og kun sige, at det er forældrene der bærer ansvaret alene for deres barns sundhed. Vi har som stat og samfund også et økonomisk ansvar og en forpligtigelse til at byde ind med sundhedsfremmende tiltag i forhold til børns sundhed.

Vi ved, at over de sidste mange år er uligheden i Danmark blevet større i forhold til sundhed og udviklingen af overvægt og livsstilssygdomme er stigende. Det er ofte børn af forældre med kort eller ingen uddannelse, der betaler den højeste pris. Tidligere danske og internationale undersøgelser har vist, at uddannelse er den stærkeste og mest konsistente

dimension af social position, der er forbundet med overvægt og fedme blandt børn og voksne (Fødevarerinstitutionen, 2013.s. 54). Vi finder betydelige sociale forskelle i overvægt og fedme blandt børn i forskellige uddannelsesgrupper med en markant højere forekomst blandt børn af forældre med kort uddannelse. Dette gælder både for perioden 2000-2002 og perioden 2003-2008. Forskellene mellem gruppen af børn af kort og langt uddannede forældre er således 74 % for overvægt/fedme og 112 % for fedme. For drenge af forældre med kort uddannelse ses der en 50% stigning i overvægt fra 2000-2002 til 2005-2008, dvs. øgede sociale forskelle (Fødevarerinstitutionen, 2013.s. 56)

Der er mange faktorer der spiller ind, når vi taler om, hvad der har betydning i forhold til børn og unges sundhed. Eksempelvis undersøges betydningen af forældrenes uddannelsesniveau i relation til social ulighed blandt børn for perioden 2005-2008 med fokus på overvægt i en rapport fra fødevarerinstitutionen. Der findes kun social ulighed i børns overvægt, når moders uddannelsesniveau bruges. En mulig forklaring kan være, at moderen traditionelt set er den af forældrene, der drager mest omsorg for børnene. Derved er moderen nøgleforælderen i forhold til at øve indflydelse på børnenes livsstil, i særlig grad deres kostvaner, men muligvis også fysisk aktivitet (Fødevarerinstitutionen, 2013.s. 56). Ansvar for børns sundhed bør aldrig placeres et enkelt sted, forældre, skole, samfund og stat, har alle et fælles ansvar for børns sundhed, da deres liv, udvikling og dannelse udspilles og udvikles i mange forskellige felter med hvert deres doxa i samfundet. Der vil altid være uenighed om, hvem der har ansvaret for børns sundhed og om, hvor meget staten og det offentlige skal blande sig i, hvordan vi som borger lever vores liv.

4.4 LOMA - “en innovativ og bæredygtig model for læring og næring til skoleelever”

I de følgende afsnit vil vi først analysere og fortolke de resultater og indikatorer der er fremkommet i evalueringer og følgeforskning fra LOMA-projektet. Dernæst vil vi sammenholde LOMA med Eat, Madskolerne i København og OPUS projektet Ny Nordisk hverdagsmad, for at analysere på hvilke punkter de adskiller sig fra hinanden i henhold til at fremme sundhed og udvikle sundhedsrelateret handlekompetence. Denne analyse sættes op mod nogle af de officielle anbefalinger og strategier, der er fremsat på området i nyere tid, samt hvorledes komponenter i Fælles mål, i SSF og madkundskab, kan inddrages og opfyldes via en skolemadsordning.

4.4.1 LOMA projektet - Resultater og evalueringer

Resultater fra det første LOMA forskningsprojekt, som nævnt i afsnit 3.3.1, var et casestudie, der fulgte implementeringen og udviklingen af LOMA projektet på Nymarkskolen i Svendborg fra 2011-2013. Projektet viste, at eleverne i kraft af deres aktive deltagelse udviklede mad-

og sundhedsrelateret handlekompetence indenfor madvalg, madlavning, samarbejde, faglig læring og trivsel, se tabel 1. (Ruge 2015)

Herudover viste et mindre quasi-eksperimentelt interventions studie af et to ugers undervisningsforløb blandt 9. klasses elever, at deres deltagelse i LOMA undervisningen bidrog til at fremme sundhed og maddannelse. I denne kontekst forstået som viden og indsigt i håndværksmæssige færdigheder, begrebsforståelse samt æstetiske og sociale aspekter af mad og måltider. Dette med baggrund i at eleverne fik et øget kendskab til f.eks. grøntsager, deres oprindelse, dyrkning og anvendelse. Studiet indikerede endvidere at eleverne fik en øget motivation til at anlægge en sundere livsstil. Eksempelvis spiste 30-40% flere af eleverne frokost efter implementeringen af LOMA, således at andelen af elever der spiste frokost, enten i form af LOMA-mad eller madpakker, nu var øget til ca. 90%. Dette blev tilskrevet det daglige fælles frokostmåltid, der er en del af LOMA modellen, og som er obligatorisk at deltage i for både elever og lærer (Ruge, 2015)

Tabel 1 Resultater fra forskningsprojektet vedrørende LOMA på Nymarkskolen

Elevernes sundhedsrelaterede handlekompetencer	Sundere madvaner på skolen	Livskvalitet og sammenhængskraft
<ul style="list-style-type: none"> - Øget viden om grøntsager - Indsigt i produktion af sunde og økologiske fødevarer - Øget motivation til at forbruge sunde fødevarer - Praktiske madlavningskompetencer - Egne erfaringer med samarbejde - At have indflydelse på undervisningsaktiviteter - Kritisk tænkning omkring mad i forhold til fx. kvalitet, pris og bæredygtig udvikling 	<ul style="list-style-type: none"> - 30-40 % flere elever spiser frokost end før implementering af LOMA - Lærere og elever rapporterer om forbedret koncentration og motivation for læring i eftermiddagstimerne - Elever køber mindre ind af usunde fødevarer i supermarkedet 	<ul style="list-style-type: none"> - Elever og lærere rapporterer at LOMA har forbedret skolens kultur ved at tilføre trivsel, meningsfuldhed og sammenhængskraft - Forbedrede relationer mellem eleverne - Forbedrede relationer mellem elever og lærere via mad- og sundhedsrelaterede aktiviteter

Kilde: Ruge, 2017(b) s.9

Disse resultater indikere altså, at det er muligt at fremme sundhed og udviklingen af sundhedsrelateret handlekompetence blandt børn og unge, med grundskolen som setting via af en skolemadsordning.

Ifølge LOMAs hjemmesider trækker de i undervisningen på Wolfgang Klafkis teorier inden for den humanistiske pædagogik. Dette stemmer godt overens med den handlingsorienterede tilgang i LOMA, der kan relateres til Klafkis formulering af

målsætningen for en pædagogik, der handler om at opdrage eleverne til selvbestemmelse, medbestemmelse og solidaritet. Ifølge Klafki skal undervisningen tage udgangspunkt i temaer fra virkeligheden. Ved at beskæftige sig med omverdenen, skal eleverne hjælpes til at få indsigt i deres egne forudsætninger, for på den måde at åbne deres øjne for verden og se ting de ikke så før (Brejnrod, 2012, s.32-37).

I vores deltagerobservationer af LOMA undervisning i en 8. klasse på Nymarkskolen (Bilag 2), oplevede vi, hvorledes læreren brugte begreber fra eleverne livsverden. I dette tilfælde brugte læreren en legomand, der skulle illustrere en celle. Legomanden skulle samles af mange forskellige komponenter. Nogle komponenter var basis til alle legomænd, mens andre var helt specielle og forskellige fra legomand til legomand, og var dem der gav figuren sin helt særlige betydning og funktion. Læreren satte dette i relation til sin forklaring om hvorfor og hvordan vitaminer og mineraler spiller en vigtig rolle i kroppens funktioner og celleproduktion, således at eleverne fik en forståelse af vigtigheden af variation i kosten. Denne læring blev koblet op på den efterfølgende menuplanlægning, hvor eleverne skulle planlægge måltider til den uge, hvor de selv skulle i køkkenet og producere LOMA-mad, ud fra principperne i tallerkenmodellen. Her valgte eleverne forskellige typer af protein, både animalsk og vegansk, mange forskellige typer af grøntsager og stivelse, og fandt opskrifter der var nye for dem. Nogle opskrifter og råvarer, blev af eleverne, "forkastet" da de enten indeholdt komponenter der ikke passede ind i fordelingen af makronæringsstoffer i tallerkenmodellen, eller fordi det f.eks. var samme type grøntsager som de havde planlagt til menuen dagen før. Dette indikere at eleverne i processen udvikler flere delkomponenter af handlekompetence, som f.eks. viden og indsigt, engagement, handleerfaringer og kritisk sans, samt samarbejdsevne og formuleringsevne (Schulz & Seelen, 2017, s.34-38).

Ud fra vores vurdering og tidligere erfaringer med børn og unge i denne aldersgruppe, havde eleverne i denne klasse et relativt højt vidensniveau om makro- og mikronæringsstoffer, kostens sammensætning og betydning for sundhed, der ligger over det niveau, som vi før har stiftet bekendtskab med. Men afsættet i Klafkis teorier om kategorial dannelse, kan ikke stå alene. Den praksis- og handlingsorienterede tilgang med en høj grad af elevdeltagelse i LOMA, er en væsentlig delkomponent i LOMA projektet.

Elevernes deltagelse og indflydelse på aktiviteterne, varierer i forskellige former og grader alt efter deres alder og opgavens art. Dette sammenfattes i en model de kalder IVACE.

Denne model er en videreudvikling af IVAC modellen, hvor der er tilføjet en femte fase "E", der omfatter refleksion og evaluering af den aktivitet, problemstilling eller opgave der har været arbejdet med (Ruge, Nielsen, Mikkelsen & Jensen, 2016).

Figur 4. IVACE- model

IVACE-model
Læring og sundhedsfremme via udvikling af handlekompetence - den undersøgende tilgang (Ruge et al. 2016)

LOMA- matrix involvering af elever i LOMA undervisning	Deltagelse i LOMA	Undersøgelse = problemstilling eller udfordring (spørgsmål) (I)	Vision= Hvordan skal det blive? (forslag) (V)	Handling = afprøvning af udvalgte handlinger ("gøre en positiv forskel") (A+C)	Elevens faglige udbytte jf. Udvalgte mål= rapport, tegning, præsentation m.v. (e)
	A.	B.	C.	D.	E.
4. Elevernes initiativ - fælles beslutning					
3. Elevernes initiativ - elevens egen beslutning					
2. Lærernes initiativ - fælles beslutninger					
1. Læreren foreslår - eleverne accepterer					

Kilde: LOMA - Lokal Mad, S.A.(a)

Både i relation til Klafkis teorier om kategorial dannelse og ud fra Antonovskys salutogenetiske ide, med følelsen af sammenhæng: begribelighed, håndterbarhed og meningsfuldhed (OAS) og læreprocesserne: forudsigelighed, belastningsbalance og delagtighed, er det af stor betydning for hvilken læring og udvikling der finder sted. Hvordan og i hvilken grad eleverne involveres, deltager og har medbestemmelse i forhold til den aktivitet eller læring, som de skal deltage i eller modtage.

Som nævnt i afsnit 3.3 kendetegnes LOMA ved at arbejde ud fra det brede positive sundhedsbegreb, med en deltagerorienteret didaktik og pædagogik, inspireret af IVAC-modellen og begrebet om sundhedsrelateret handlekompetence (Schulz & Seelen, 2017, kap.8). Måske er det netop alle disse komponenter der tilsammen bidrager til at fremme sundhed, læring, trivsel og udviklingen af sundhedsrelateret handlekompetence.

4.5 LOMA - Eat - Madskolerne i københavn - OPUS, Ny Nordisk Hverdagsmad

Eat, Madskolerne og LOMA har alle det tilfælles, at de er skolemadsordninger der vil noget mere end at tilbyde eleverne et ernæringsrigtigt måltid. De har det tilfælles, at de lægger vægt på måltidssituation og værtskab. OPUS derimod var et skolemadsprojekt for elever i 3. og 4. klasse, som blev kørt i en tidsbegrænset periode på tre måneder. I skolemadsprojektet sammenlignede man Ny Nordisk Hverdagsmad med børns medbragte madpakker. Formålet

var, at undersøge hvordan skolemad baseret på Ny Nordisk Hverdagsmad påvirkede børns indlæring og adfærd, kropsvægt og kropssammensætning, samt risiko for at udvikle livsstilssygdomme (OPUS Skolemadsprojekt, S.A.)

Det der adskiller de fire skolemadordninger fra hinanden, er elevinvolveringen og deltagelsesgraden. LOMA adskiller sig yderligere fra Eat, Madskolerne og Opus på flere punkter, ved at have et integreret element i undervisningen i flere fag, som skal bidrage til elevernes opnåelse af fælles mål i flere fag, både på niveau for indskoling, mellemtrin og udskoling. Ligeledes skal alle lærere, pædagoger og køkkenledere deltage i et efteruddannelsesforløb, der tager afsæt i de kompetencer, som underviserne allerede har i kraft af deres uddannelser. Efteruddannelsen er supplerende og tværprofessionel, hvilket betyder, at den er fælles for lærere, pædagoger og køkkenledere (LOMA - Lokal Mad, S.A.,(a)). OPUS, Ny Nordisk Hverdagsmad adskiller sig markant fra de tre andre ved at de udelukkende har fokus på at øge børnesundheden gennem maden.

4.6 De “officielle” råd og anbefalinger og skolemadsordningerne.

I det følgende afsnit vil vi, analysere hvilke ligheder og sammenfald der er i de forskellige råd, anbefalinger og strategier på skolemadsområdet, fra fire “officielle” instanser og sammenholde disse med analysen af skolemadsordninger/projekter i afsnit 4.5.2.

De fire rapporter vi tager afsæt i er: “*fremme af sunde mad- og måltidsvaner blandt børn og unge*”, en rapport publiceret af Vidensråd for forebyggelse i 2018, DCA rapporten “*Rammer for mad og måltider i skolen*”, bestilt af Fødevarestyrelsen og publiceret i december 2018, Advisory Board for mad, måltider og sundhed - “*Anbefalinger til regeringen og en invitation til hele Danmark*”, fra april 2018 samt Regeringsstrategi for mad, måltider og sundhed fra august 2018.

De fire rapporter konkluderer eller kommer alle med anbefalinger om, at skolemad bør prioriteres højere. De er enige om, at forskning på området indikere, at de mest effektive indsatser i grundskolen i relation til skolemad og fremme af sundhed, læring og trivsel er de komplekse indsatser, hvor mad og sundhed indarbejdes i alle relevante fag. Inddragelse og involvering på flere niveauer af både elever, lærere og pædagoger i alle faser af en skolemadsordning, samt opbakning på ledelsesniveau, ses som værende af stor betydning for, hvor godt implementeringen og derefter forankringen på skolen lykkes.

Herudover peges på, især af Advisory Board, at faget madkundskab skal styrkes, dels med kompetenceudvikling af allerede uddannede madkundskabslærere via inspirerende efteruddannelse og ved at opfordre skolerne til at benytte sig af de eksisterende tilbud. Selve faget bør også styrkes, dels med flere obligatoriske timer og en opprioritering af faget, således at det ligestilles og får samme status som andre fag, der hører til i rækken af obligatoriske eksamensudtræksfag. Og dels styrkes på læreruddannelsen ved øget

opmærksomhed på undervisernes kompetencer (*Advisory Board for mad, måltider og sundhed*, 2018).

Der er i alle fire rapporter ligeledes fokus på, at skabe mere tid og plads til måltider i grundskolen. Således at spisefrikvarteret bliver opprioriteret, dels tidsmæssigt, men i ligeså høj grad i relation til rammerne, såsom støjniveau, fysiske rammer og fællesskab. I henhold til ændring af spise- og måltidsrammerne, ses det som en vigtig faktor, at eleverne bliver medinddraget og får ansvar, da det sikrer størst mulige ejerskab hos eleverne, hvilket giver dem mere lyst til både at spise og deltage i de sociale fællesskaber (*Vidensråd for forebyggelse*, 2018).

På baggrund af forskning på området og med afsæt i *Advisory Board for mad, måltider og sundheds* anbefalinger til regeringen i deres rapport, fremlagde regeringen i august 2018, en strategi for mad, måltider og sundhed. På skoleområdet indeholder deres initiativer bl.a. en frivillig mærkningsordning hvor dagtilbud, grundskoler og ungdomsuddannelsessteder har mulighed for at arbejde med og sætte fokus på mad og sundhed. Denne mærkningsordning blev en realitet i september 2018, hvor måltidsmærket blev præsenteret. Ligeledes vil regeringen styrke maddannelse i grundskolen, gennem viden og udvikling af inspirerende materialer, der skal understøtte grundskolernes arbejde med elevernes maddannelse og grundlæggende forståelse for mad og sundhed. Yderligere vil regeringen fortsætte arbejdet med at formidle og udbrede de officielle anbefalinger for at sikre flere sunde måltider i dagtilbud, grundskoler og ungdomsuddannelser. (Miljø- og fødevareministeriet, 2018)

Som nævnt i afsnit 4.5.2 har Eat, Madskolerne og LOMA det tilfælles at, de udover det rent ernæringsmæssige perspektiv, som skal leve op til sundhedsstyrelsens anbefalinger, også arbejder med udvikling af mad- og sundhedsrelaterede handlekompetence, måltidssituation og værtskab. Hvilket opfylder nogle af de anbefalinger vi har beskrevet ovenfor. OPUS projektet, Ny Nordisk Hverdagsmad, opfylder ikke i samme grad anbefalingerne, da der som nævnt, fokuseres på det ernæringsmæssige og på hvorledes kostformen i Ny Nordisk Hverdagsmad, påvirkede børns indlæring og adfærd, kropsvægt og kropssammensætning. Herudover også risikoen for at udvikle livsstilssygdomme såsom type-2 diabetes, knogleskørhed og hjertekarsygdom. I anbefalingerne fra de fire rapporter konkluderes det netop, at en skolemadsordning skal være kompleks og flerstrengt for at have den bedste effekt.

LOMA skiller sig ud fra de andre på flere punkter, hvilket også gør sig gældende når de sættes i relation til råd og anbefalinger på området. Vidensråd for forebyggelse anbefaler at en skolemadsordning bør være tilpasset den enkelte skole, samt indarbejdet i skolernes årsplaner, med det formål at kunne opfylde dele af Fælles mål i flere fag gennem skolemadsordningen. Dette er en del af LOMA konceptet, ligesom involveringen af elever,

lærere, pædagoger og ledelse er inkorporeret i LOMA tilgangen, med efteruddannelse af personale og brugen af IVACE modellen.

I relation til Fælles mål i SSF og madkundskab er der konsensus i rapporterne om, at en skolemadsordning skal være tilpasset skolernes kerneopgaver, som beskrevet i fag og fælles mål med tilhørende kompetenceområder (Vidensråd for forebyggelse, 2018). Formål og Fælles mål i madkundskab, som beskrevet i afsnit 3.4.2, er relativt uproblematisk at indarbejde i en skolemadsordning, hvor eleverne er involveret i hele processen omkring måltidet. Indarbejdelsen af Fælles mål og formål i SSF, som opsat i afsnit 3.4.3, afhænger især af det tværfaglige element i skolemadsordningen, samt graden og niveauet af elevinvolveringen og deltagelse, da der i SSF ifølge vejledningerne på EMU (Danmarks læringsportal), arbejdes ud fra den kritiske sundhedspædagogik hvor deltagerorienteret undervisning er et centralt element.

4.7 Opsamling på kapitel 4

Vi har i dette kapitel analyseret hvilken videnskabelig evidens der er mellem ernæring og læring og hvilken ernæringsværdi skolemaden har, når der ikke er en skolemadsordning. Herefter har vi med afsæt i Bourdieu og Foucault set på grundskolen som sundhedsfremmende setting, samt fortolket og analyseret hvilke værdier, normer og diskurser der hersker på Refsvindinge Friskole i relation til skolemadsordninger og sundhed, set ud fra et lærerperspektiv. Vi har analyseret resultater fra LOMA projektet og sammenholdt disse med Eat, madskolerne i København og Ny Nordisk skolemad i relation til sundhedsfremme og udvikling af handlekompetence. Afslutningsvis har vi holdt de forskellige skolemadsordninger/projekter op mod råd og anbefalinger på skolemadsområdet, fra fire "officielle" instanser og herefter sat dem i relation til muligheden for at opfylde elementer i Fælles mål for SSF og madkundskab.

5. Diskussion

Vi vil i dette kapitel reflektere over vores valg af empiri og metoder samt kvalitetskriterierne i relation til de forskellige forskningstyper. Ligeledes vil vi reflektere over de etiske dilemmaer i relation til en skolemadsordning samt hvorledes de beskrevne barrierer der fremkom i analysen af spørgeskemaundersøgelsen, kan imødekommes og evt. afhjælpes.

5.0 Metodiske refleksioner

Vi har både under arbejdet med analyse og fortolkning af den genererede empiri, samt i den efterfølgende periode, reflekteret over hvilke metoder og forskningstyper vi har anvendt. Da vi i overvejende grad beskæftiger os med kvalitative data og meget af vores empiri

bygger på kvalitativ forskning, kan det være besværligt at anvende den samme type kvalitetskriterier, som anvendes i den kvantitative forskning, såsom reliabilitet, validitet, præcision og generaliserbarhed.

Vi vil i dette afsnit dykke ned i kvalitetskriterierne i henhold til spørgeskemaundersøgelsen på Refsvindinge friskole, samt generering af empiri til litteraturstudiet, da det er disse to elementer som størstedelen af projektet tager udgangspunkt i.

I relation til spørgeskemaundersøgelsen der bevæger sig inden for den forstående forskningstype, med lærernes perspektiv og Refsvindinge friskole som fokus, har vi gjort os nogle refleksioner om kvalitetskriterierne (Launsø, Rieper, & Olsen, 2017, kap 2).

I relation til hvorvidt spørgeskemaundersøgelsen er valid eller gyldig, altså om undersøgelsen er troværdig, og om spørgsmålene er relevante, således at vi finder svar på dét, som vi egentlig ønsker at undersøge, vurderer vi undersøgelsen til at have været forholdsvis valid. Vi kunne bruge spørgeundersøgelsen til at få svar på vores problemstilling, da der er en sammenhæng mellem vores spørgsmål i spørgeskemaet og selve formålet.

Dog ville vi ændre nogle spørgsmål og svarmuligheder, samt udbygge med flere spørgsmål, hvor svaret er af mere narrative karakter, hvis vi skulle gøre brug af skemaet igen.

Vi finder ligeledes at vores respondenter har den nødvendige viden og de erfaringer der skal til for at svare troværdigt, som repræsentanter for vores målgruppe, i forhold til det vi vil undersøge.

Empirien vi genererer fra spørgeskemaet, er kun baseret på en skole hvilket gør, at analysen kun er med udgangspunkt i én gruppes livsverden. Dette giver ikke et validt helhedsbillede af hvordan lærerne i grundskolen i Danmark fungerer, handler og tænker, men det giver et troværdigt helhedsbillede af, hvilke holdninger og meninger lærerne på Refsvindinge friskole har i relation til skolemad.

Vi har bundet vores analyse og fortolkning af spørgeskemaet op på teori og dokumenteret vores fortolkning bl.a. gennem citater fra interviewet, hvilket øger validiteten (Launsø, "et al", 2017, kap 2). Validiteten kunne være højnet yderligere ved, at have lavet en pilottest af spørgeskemaet først, samt ved at gøre brug af spejlkriteriet, hvor respondenterne skulle havde fået mulighed for at læse vores fortolkninger af deres svar, for herved at kunne tilkendegive om vi havde fortolket deres meninger korrekt. Overførbarheden af vores spørgeskema, vurderer vi til at være relativ høj, da skemaet ville kunne benyttes på stort set alle andre skoler i Danmark.

En stor del af empirien til litteraturstudiet og projektet, er som beskrevet i afsnit 2.1.1, genereret gennem praktikken hos Dorte Ruge. Maria Trøst har i sin praktik siddet sammen med Dorte Ruge i *Afdeling for Anvendt Forskning i Pædagogik og Samfund, UCL*, hvor hun

er tilknyttet. Her har vi haft adgang til en stor del af materialet om LOMA og div andre skolemadsprojekter. Vi har kunnet få nyttig viden om de forskellige faser i LOMA-projektet og hvilke udfordringer, der har været undervejs. Dette har givet os en langt dybere indsigt i LOMA og der har været rig mulighed for at sparre omkring og debattere forskellige vinkler på projektet med flere af de involverede parter.

Vi har i relation til dette, været kildekritiske, da Dorte Ruge var leder af LOMA-projektet. Og vi har været bevidste om, at der kunne opstå bias i relation til den empiri vi har genereret gennem praktikken, med afsæt i det materiale og den forskning på området, som vi har fået indsigt i. Eksempelvis kunne der opstå bias i relation til vores analyse af forskellige tilgange til læring og sundhed i skolemadsordninger, hvis al empirien understøttede hendes synspunkter og didaktiske tilgang, som værende den tilgang der giver de bedste resultater. Dette vurderer vi imidlertid ikke har været tilfældet.

5.1 Ethiske overvejelser i forbindelse med en skolemadsordning

I vores etiske overvejelser i forhold til at implementere en skolemadsordning bør vi reflektere over hvilken magtstruktur der kommer i spil med sådan en indsats. Vi må være bevidste om, hvilken form for magt det kommer til at repræsentere, ved at indføre en skolemadsordning, hvor fokus er på at fremme sundhed, trivsel og udviklingen af sundhedsrelateret handlekompetence hos børn og unge i grundskolen. Søger vi dermed også at fremme elevernes sundhed og livskvalitet ud fra en intention om at skabe nyttige og produktive samfundsmedlemmer, både for dem selv men også for systemet (Andersen, 2010,s.33). En national skolemadsordning kan ifølge Michel Foucault , ses som en udøvelse af governmentality, en form for biomagt, der har til hensigt at sundhedsfremme i en bestemt retning. Derved bliver eleverne underlagt en ydre magtpåvirkning, som fungerer som en "usynlig kraft", der er aktiv i alle de sociale relationer eleverne vil indgå i, uden at de nogensinde vil kunne gøre sig fuldt ud bevidste om de mekanismer, den gør brug af og hvilken indvirkning det har på deres liv (Richter, 2011). Skolemadsordning derfor kommer til at danne ramme for, hvordan eleverne fremadrettet vil opfatte og fortolke virkeligheden, i forhold til hvilken værdier der er tilknyttet mad, måltider og sundhed.

Hvis man "vælger" at have en skolemadsordning som har til formål at bidrage til at fremme sundhed hos børn og unge, bliver en skolemadsordning, dermed også en magtfuld konstellation, der er med til at påvirke samt præge elevernes syn på, hvordan de fremadrettet vil definere sundhed. Vi må derfor gøre os nogle etiske overvejelser, som omhandler, hvad sund kost og sundhed er. Samt hvilken værdi og hvilket hensyn man vil lægge vægt på i forhold til, hvad en skolemadsordning skal bidrage med både fysisk, psykisk og socialt. Skal det være et forsyningsprojekt eller implementeret som en del af et dannelses- og læringsprojekt ? Nogle vil mene, at det ikke er skolernes eller

sundhedsmyndighedernes opgave at blande sig i, hvordan forældre og børn som borgere lever deres liv. Tallene i den nationale sundhedsprofil 2017, viser at fedme og overvægt er stigende, hvilket indikerer, at det ikke er alle, der kan løfte ansvaret for en sund livsstil selv.

5.2 Barrierer i relation til en skolemadsordning, set ud fra et lærerperspektiv.

I analysen af spørgeskemaundersøgelsen på Refsvindinge Friskole, fik vi indsigt i en række faktorer som, vi har fortolket som værende mulige barrierer blandt lærerne i relation til implementering af en skolemadsordning, med en integreret tilgang til mad, måltider og læring. Vi vil i det følgende afsnit diskutere, hvorledes disse barrierer kan imødekommes og evt afhjælpes.

Som nævnt i afsnit 4.2, fremkommer der i mange af svarene en ambivalens og en skepsis over for en skolemadsordning. Der beskrives barrierer, som omhandler manglende tid og ressourcer hos den enkelte lærer. Herudover vurderer vi "modstanden" mod forandring og det at skulle inkorporere læring om mad, måltider og sundhed i de enkelte linjefag, som værende den største barriere hos de fleste.

Vi mener, at disse barrierer delvist kan imødekommes og afhjælpes, ved at arbejde på flere fronter .

Eksempelvis anbefaler vi en efteruddannelse og et kompetenceløft af lærerne, med fokus på hvorledes en skolemadsordning kan bidrage til elevernes dannelsesproces, trivsel og udvikling af sundhedsrelateret handlekompetence, i tråd med LOMAs "EDU-forløb" som nævnt i afsnit 3.3. Eventuelt planlagt som en pædagogisk weekend for hele lærerkollegiet, samt med deltagelse af lærere fra andre skoler, hvor skolemadsordningen allerede fungerer som en fuldt integreret del af skolen. Via vidensdeling og indlagte workshops på tværs af lærere med forskellige linjefag, kan der genereres ideer og guidelines til opfyldelsen af delkomponenter i fælles mål/årsplaner i flere fag, via en integreret tilgang til mad, måltider, sundhed og læring. Dette, mener vi, vil kunne skabe større mening og ejerskab hos den enkelte lærer og i lærerkollegiet som helhed i forhold til at arbejde med sundhedsfremme via en skolemadsordning, således at projektet ikke kun drives frem af enkelte ildsjæle, men løftes af hele skolen i fællesskab. Det vurderer vi, vil mindske modstanden mod forandring og bidrage til at opløse "grænserne" mellem fagene.

Vi anser det ligeledes som et meget vigtig parameter, at der på ledelsesniveau bakkes op og afsættes tid og ressourcer. Både til den enkelte lærer og til lærerteams på tværs af fag og klassetrin med en koordinator/tovholder, samt at der fra ledelsen kommunikeres tydeligt ud omkring hvilke rammer og ressourcer, der er afsat til projektet.

6. Konklusion

Kan en skolemadsordning bidrage til at fremme sundhed, trivsel og udviklingen af sundhedsrelateret handlekompetence hos børn og unge i grundskolen?.

At bruge en skolemadsordning som en sundhedsfremmende komponent kræver mange overvejelser og ressourcer. Der er meget at tage hensyn til og mange faktorer, der kommer i spil for at et sådan projekt lykkes.

Vi havde inden projektets start en hypotese og en forforståelse for, at der vil være en langsigtet gevinst, både samfundsøkonomisk og for folkesundheden generelt, ved at indføre og implementere en national skolemadsordning. Vores studie af litteratur og forskning på området viser som nævnt i afsnit 4.0.1, at der mangler videnskabelig evidens og forskning med fokus på de sundhedsfremmende elementer og KRAMS faktorerne, hvor der ses på langtidseffekterne af udviklingen af sundhedsrelateret handlekompetence, højere vidensniveau og empowerment til en sundere livsstil, som følge af en skolemadsordning. Samtidig er det vanskeligt at påvise en læringsmæssig og kognitiv forbedring med kosten som udslagsgivende faktor.

Vi har i løbet af vores projekt undersøgt forskellige skolemadsordninger i Danmark. De har alle det tilfælles at fokus er på at fremme sundheden for børn og unge, i forhold til udviklingen af sundhedsrelateret handlekompetencer i forbindelse med mad og måltider med grundskole som setting. Vi har fundet ud af, at der i skolemadsordningerne er stor enighed om, at ordningen skal indeholde sund mad i forhold til sundhedsstyrelsens anbefalinger og et bærende element er elevinddragelse. Der hvor skolemadsordningerne adskiller sig fra hinanden er i graden af elevmedinddragelse og involvering, i forhold til hvor meget eleverne er med i driften og planlægningen af måltiderne. Af de fire skolemadsordninger er LOMA den, der skiller sig mest ud. Her er der valgt en anden strategi, som har fokus på at integrere læring på tværs af fag og fagligheder. Yderligere er der valgt at lave en efteruddannelse af personalet på tværs af fagligheder. Derfor vurderer vi at LOMA er den skolemadsordning, der har det bedste udgangspunkt og størst potentiale til at være en afgørende komponent til at mindske uligheden i sundhed i grundskolen.

I den litteratur og forskning, som vi har studeret, er alle eleverne og deres udvikling i relation til hvilke parametre, der er blevet målt på, i fokus. Og alle anlægger et elevperspektiv. Vi har i arbejdet med analysen af spørgeskemaundersøgelsen på Refsvindinge Friskole og til dels i observationerne på Nymarkskolen taget afsæt i et lærerperspektiv. Her er vi stødt på en del barrierer og meget ambivalens blandt lærerne. Dette indikerer at, for at en skolemadsordning med en integreret tilgang til læring, sundhed og trivsel gennem mad og

måltider, og en høj grad af elevdeltagelse og involvering, på tværs af fag og klassetrin, skal bliver en succes, er det vigtigt i lige så høj grad, at have fokus på skolernes personale. Således at der skabes, mening, forståelse, ejerskab og engagement blandt lærerne. Der skal skabes en følelse og oplevelse af sammenhæng (OAS), da det er lærere og ledelse, der skal skabe rummet og bidrage til elevernes læring, trivsel og udvikling af empowerment og handlekompetence, i dette tilfælde i relation til sundhed og maddannelse. Vi vurderer og konkluderer at en skolemadsordning kan være med til at bidrage til at øge og udvikle disse egenskaber hos eleverne.

Dog forudsætter det at mange forskellige elementer er inddraget. Det skal være en skolemadsordning med en integreret tilgang til læring, sundhed og trivsel gennem mad og måltider, og med en høj grad af elevdeltagelse og involvering, på tværs af fag og klassetrin. Lærer, ledelse og køkken professionelle skal være klædt fagligt på til at løfte opgaven i fællesskab og i samarbejde med eleverne. Der skal være prioriteret de rette rammer og ressourcer, både økonomisk, fysisk og tidsmæssigt.

Derved bliver skolemad et redskab til sundhedsfremme og udvikling af sundhedsrelateret handlekompetence med grundskolen som setting.

Hvis vi gennem vores obligatoriske skolegang kan sørge for at alle - uanset køn, forældrenes uddannelse og samfundsklasse - får bare lidt mere viden om og udvikler blot lidt mere sundhedsrelaterede handlekompetencer og færdigheder i relation til mad, måltider og sundhed, så mener vi, at vi er et skridt på vejen til at udjævne noget af uligheden i sundhed og derigennem også skabe et fundament for gode madvaner og en sundere livsstil gennem hele livet.

7. Perspektivering

Vi har i vores BA-projekt erfaret, at skolemadsområdet er et meget komplekst felt, med mange faktorer og elementer der skal indgå i og gå op i en større enhed, for at det bliver succesfuldt.

Vi er hverken i vores litteraturstudie, gennem LOMA eller i observationer, stødt på henvisninger der indikerer, at der direkte er inddraget personer med sundhedsfaglig baggrund, såsom en professionsbachelor i ernæring og sundhed, i arbejdet med sundhedsfremme i grundskolen. Grundet kompleksiteten i feltet, dels rent ernæringsmæssigt, men også ud fra et folkesundheds- og helhedsperspektiv, mener vi, at vi med vores profession kan bidrage positivt til et tværprofessionelt og tværsektorielt

samarbejde, både på skolerne, i kommunerne og i projekter, da hverken det ernæringsmæssige, læring, det didaktiske eller det pædagogiske arbejde kan stå alene.

Alt tyder på, at der i fremtiden vil blive et behov for et øget koordineret tværprofessionel sundhedsfremmende tiltag, hvor fokus især er på, at få målsætning og motivation til at stemme overens i forhold til sundhed. Man kan derfor overveje, om det er nu der skal investeres i en gratis national skolemadsordning i Danmark og dermed bruge grundskolen som setting, med henblik på at styrke den generelle sundhed blandt børn og unge samt mindske uligheden i sundhed.

De regerings strategier og tiltag på området for skolemad og sundhedsfremme i grundskolen, som vi henviser til i projektet, er anlagt og igangsat af den afdgående regering. Det bliver derfor spændende at følge hvilken retning og diskurs der anlægges i relation til skolemad og sundhedsfremme i grundskolen i den næste regeringsperiode, med den nye regering, der i skrivende stund endnu ikke er dannet.

Afslutningsvis vurderer vi, på baggrund af arbejdet med vores BA-projekt, at der er flere problemstillinger og sider af forskningen på skolemadsområdet der endnu ikke er belyst og forsket tilstrækkeligt i. Et af de områder der endnu ikke er kortlagt er de langsigtede sundhedsrelaterede effekter af en skolemadsordning, f.eks. udviklingen af overvægt, diabetes og andre livsstilssygdomme, samt KRAMS faktorerne eventuelt via kvantitative data. Også i relation til lærerperspektivet i en skolemadsordning hvor sundhed, mad og måltider skal inkorporeres i de fleste linjefag, som en delkomponent i dannelsesprocessen og det sundhedsfremmende arbejde, er der behov for yderligere forskning.

Litteraturliste

- Andersen, P.T., & Timm, H. (Red.) (2010). *Sundhedssociologi - En grundbog*. Hans Reitzels forlag
- Andersen, R. et al. (2015): 'What do Danish children eat, and does the diet meet there commendations? Baseline data from the OPUS School Meal Study', *Journal of Nutritional Science*, 4, s. 1-9
- Astrup, A., & Bügel S. & Dyerberg J. & Stender S. (2015). *Menneskets ernæring* (4. udg.). Kbh.: Munksgaard.
- Benn, J.(2016). *Fra Kvindelig husgerning over Hjemkundskab til Madkundskab - Historie, filosofi og didaktik*
- Brejnrod, P. (2012). *Grundbog i pædagogik - oplysning, dannelse og fusionspædagogik i senmoderniteten*.(1.udg., 5. oplag). Gyldendals lærerbibliotek
- Brinkmann, S., & Tanggaard, L. (2015). *Kvalitative metoder : en grundbog* (2. udg.). Kbh.: Hans Reitzel.
- Carlsson, M., Jensen, B.B. & Simovska, V. (Red.).(2009). *Sundhedspædagogik og sundhedsfremme*. (1. udg., 2. oplag) Århus: Århus Universitetsforlag
- DTU Fødevarerinstitutionen (2012), Afdeling for Ernæring, *Børn og unges måltidsvaner 2005-2008*.
- EVA (Danmarks Evalueringsinstitut).(2017). *Evaluering af projektet LOMA*. EVA.dk
- Fredens, K; Johnsen T; Thybo P (Red.) (2011) *Sundhedsfremme i hverdagen få mennesker du møder til at vokse*. (1. udg. 2. oplag) Kbh.: Munksgaard
- Fødevarerinstitutionen (2013). DTU. Afdeling for ernæring. *Sociale forskelle - Børns kostvaner, fysiske aktivitet og overvægt & voksnes kostvaner*(1.udg.)
- Holm, L., Tange Kristensen, S.,(Red.) (2012). *Mad, mennesker og måltider*.(2. udg.) Kbh., Munksgaard
- Højholdt A., (2016) *Tværfagligt samarbejde i teori og praksis*.(2.udg., 3. oplag) Hans Reitzels forlag.
- Høyer, B. & Hamre, B (2011) *Pædagoguddannelsen på tværs - Dannelse i verden af foranderlighed*. (1 udg). Frydenlund og forfatter
- Illeris, K. (2015). *Læring*. (3. udg., 2. oplag). Frederiksberg C: Samfundslitteratur
- Institut for Human Ernæring (2009). *Kostens betydning for læring og adfærd hos børn - En gennemgang af den videnskabelige litteratur. Udredningsopgave for Fødevarerstyrelsen*. Det Biovidenskabelige Fakultet Københavns Universitet
- Jensen, TK & Johnsen TJ.(2014). *Sundhedsfremme i Teori Og Praksis : En lære-, debat- og brugsbog på grundlag af teori og praksisbeskrivelser*. (2. udg). Århus: Philosophia; 2000.

- Jørgensen, K. M. (2006). Om anvendelsen af Foucaults magtbegreb. (s. 1-30). Institut for Uddannelse, Læring og Filosofi, Aalborg Universitet.
- Launsø, L., Rieper, O., & Olsen, L. (2017). *Forskning om og med mennesker*. (7.udg) Kbh. Munksgaard
- Nordic Council of Ministers. (2014). *Nordic Nutrition Recommendations 2012. Integrating nutrition and physical activity*. København: Nordic Council of Ministers.
- Ruge, D. (2015) Integrating Health Promotion, Learning and Sustainable Development - LOMA casestudy. Thesis. AAU & UCL.
- Ruge, D. (2017 (a)). *Delrapport 1 for følgeforskning i 'Projekt LOMA-lokal mad. Kvantitativ del, foreløbige resultater*. University College Lillebælt
- Ruge, D. (2017(b)). *Projektrapport 1. LOMA - Lokal mad*. University College Lillebælt
- Ruge, D., Nielsen, M.K., Mikkelsen, B.E. & Jensen, B.B. (2016). *"Elevs deltagelse og udvikling af mad- og sundhedsrelateret handlekompetence i en helhedsorienteret skolemadsordning: Indsigt fra 'LOMA case studiet"*. University College Lillebælt
- Schulz, A., & Seelen, J.V., (Red.)(2017) *En skole i bevægelse - Læring, trivsel og sundhed*. Kbh Akademisk Forlag
- Simovska, V., & Jensen J.M.,(Red.) (2012). *SundhedsPÆDAGOGIK i sundhedsfremme*. (1.udg., 2. oplag). Kbh. Gads forlag
- Stovgaard, M., Thorborg, M., Kragelund, K., Andersen, B.V. & Wistoft, K.(2018) *"Rammer for mad og måltider i skolen - Et interventionsstudie af skolemad og måltidsrammer som betydningselement for elevs læringsforudsætninger, sundhed og trivsel"*. DCA rapport. Aarhus universitet
- Sundhedsstyrelsen (2014) *Opsporing af overvægt og tidlig indsats for børn og unge i skolealderen- Vejledning til skolesundhedstjenesten* 1. udgave, 1. oplag
- Sundhedsstyrelsen (2018) *Danskerne Sundhed - Den Nationale Sundhedsprofil 2017*

Web

- Advisory Board for mad, måltider og sundhed (2018) *"Anbefalinger til regeringen og en invitation til hele Danmark"*. Lokaliseret d.30.0.2019 på mfvm.dk:
https://mfvm.dk/fileadmin/user_upload/MFVM/Nyheder/FVST_ABRapport_210x297_web.pdf
- Anbefalinger for den danske institutionskost (2015) Fødevarestyrelsen, Sundhedsstyrelsen og DTU Fødevarerinstitutionen, 5.udg.Hentet fra:
http://bedremaaltider.dk/fileadmin/user_upload/Bedre-maaltider/Mere_viden/Anbefalinger_institutionskost.pdf

- Bekendtgørelse af lov om folkeskolen (2017). Lokaliseret d.30.3.2019 på Retsinformation.dk:
<https://www.retsinformation.dk/forms/R0710.aspx?id=196651>
- Dal, J.K. & Hansen, M. W. (2016). Undersøgelse af Madskoler i Københavns Kommune. Lokaliseret d.1.5.2019 på vbn.aau.dk.:
https://vbn.aau.dk/ws/portalfiles/portal/250804659/Madskole_rapport_AAU_2016.pdf
- Diætisten (2011). nr.111 - juni 2011. 19. årgang - Ny Nordisk Hverdagsmad. Lokaliseret d.1.5.2019 på: diaetist.dk:
https://www.diaetist.dk/media/93784/Diaetisten_111_Juni.pdf
- Eat skolemad (S.A.). Lokaliseret d.1.5.2019 på eat.kk.dk: <https://eat.kk.dk/artikel/eat-historien>
- EMU. Danmarks læringsportal Lokaliseret d.30.0.2019 på emu.dk:
<https://www.emu.dk/grundskole>
- Grantham-McGregor, S. (2005). Can the provision of breakfast benefit school performance? *Food and Nutrition Bulletin*, vol. 26, no. 2, The United Nations University. Lokaliseret d.29.4.19 på journals.sagepub.com :
<https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/15648265050262S204>
- LOMA - Lokal Mad (S.A.)(a). Lokaliseret d.11.02.2019 på lomaskole.dk:
<http://lomaskole.dk>
- LOMA - Lokal Mad (S.A.)(b). Netværksfolder for LOMA skoler. Lokaliseret d. 11.03.2019 på lomaskole.dk: http://lomaskole.dk/wp-content/uploads/2015/06/loma_netvaerkfolder_final.pdf
- Miljø- og fødevarerministeriet (2018). Regeringens strategi for mad, måltider og sundhed. Lokaliseret d.30.3.2019 på mfvm.dk:
<https://mfvm.dk/publikationer/publikation/pub/hent-fil/publication/regeringsstrategi-for-mad-maaltider-og-sundhed/>
- Miljø- og fødevarerministeriet (S.A.) Måltidsmærket. Alt om kost. Lokaliseret d.30.3.2019 på altomkost.dk: <https://altomkost.dk/maaltidsmaerket/>
- Nymarkskolen Svendborg (S.A). Fakta om skolen. Lokaliseret d.3.5.2019 på: nymarkskolen-svendborg.skoleporten.dk: <http://nymarkskolen-svendborg.skoleporten.dk/sp/file/7cb5de28-6600-41f4-8d61-f42f6d752831>
- OPUS Skolemadsprojekt (S.A.). Lokaliseret d.2.5.2019 på: nexs.ku.dk:
<https://nexs.ku.dk/forskning/borneernaering/projekter/opus-skolemadsprojekt/>
- Refsvindinge Friskole (S.A). Lokaliseret d.3.5.2019 på: refsvindingefriskole.dk
<http://refsvindingefriskole.dk>
- Sundhedsdatastyrelsen (2018). NBS Forebyggelse Sundhedsfremme Folkesundhed. Lokaliseret d.17.05.2019 på Sundhedsdatastyrelsen.dk:

<https://sundhedsdatastyrelsen.dk/da/rammer-og-retningslinjer/om-terminologi/nbs/om-arbejdsgrupperne/forebyggelse-sundhedsfremme-og-folkesundhed>

- Sundhedsstyrelsen (2019). Sundhed og livsstil. *Forekomst af overvægt hos børn*. Lokaliseret d.30.3.2019 på sst.dk: <https://www.sst.dk/da/sundhed-og-livsstil/overvaegt/forekomst/boern>
- Undervisningsministeriet (2019). Elevtal i grundskolen. Lokaliseret d.30.3.2019 på uvm.dk: <https://uvm.dk/statistik/grundskolen/elever/elevtal-i-grundskolen>
- Undervisningsministeriet (S.A.)(a) Folkeskolens mål, love og regler. Lokaliseret d.30.3.2019 på uvm.dk: <https://uvm.dk/folkeskolen/folkeskolens-maal-love-og-regler>
- Vidensråd for forebyggelse (2018). *Fremme af sunde mad- og måltidsvaner blandt børn og unge*. Lokaliseret d.30.3.2019 på vidensraad.dk: http://www.vidensraad.dk/sites/default/files/vidensraad_maaltidsvaner_indhold_digi_0.pdf
- WHO (World Health Organization) (S.A). *Global Strategy on Diet, Physical Activity and Health. Childhood overweight and obesity*. Lokaliseret d.30.3.2019 på who.int: <https://www.who.int/dietphysicalactivity/childhood/en/>

Bilag 1 - Spørgeskemaundersøgelse på Refsvindinge Friskole

I dette bilag fremgår ikke alle svar fra spørgeskemaundersøgelsen. Vi har udvalgt dels de svar, vi har gengivet i denne skriftlige opgave, og de svar der danner grundlag for analysen, samt svar der giver et indblik i diversiteten i svarene.

I de spørgsmål hvor svarene er meget ensartede, har vi gengivet det eller de svar der er mest repræsentative for de øvrige.

De svar hvor der er angivet svarmuligheder, har vi angivet hvorledes svarene fordeler sig procentvis.

Spørgsmål til ansatte på Refsvindinge friskole - del 1

Sp.1: Er der fastlagt en sundhedsopfattelse (fælles definition af sundhed og sund mad) på skolen, som I skal arbejde ud fra? (f.eks. WHO, kommunens sundhedspolitik, det brede positive sundhedsbegreb)

Ja: 0%

Nej: 100 %

Sp. 2 : Er der en kostpolitik i forhold til madpakker?

Ja: 53%

Nej: 47%

Sp. 3 : Er der opsat rammer og regler for spisepauser på skolen?

Ja: 93%

Nej: 7%

Og er de i så fald de samme på alle klassetrin?

“Nogenlunde, men afviger måske en smule på de forskellige klassetrin. De mindste har brug for længere tid til at spise i”

“De mindre klasser spiser ofte med en lærer i lokalet, men længere oppe styrer de som oftest selv deres indtag af mad.”

“Nej, især overbygningen har andre regler omkring udetid og skærmtid. Mellemlinnet har også en indedag med skærmtid, mens 1.-3. skal ud hver dag fra 11.20”

“Nej, der er lidt forskellige regler alt efter alder”

Sp. 4 : Er det tilladt at forlade skolen med henblik på at købe mad og drikke?

Ja: 7%

Nej: 93%

Hvis ja, fra hvilket klassetrin?

“I de ældste klassetrin kan det aftales med en lærer hvis det er absolut nødvendigt og det ikke har været muligt at få fat i den glemte madpakke”

Sp. 5 : Hvordan vil du karakterisere den eksisterende måltidskultur på jeres skole?

Det vil sige

Hvad spiser eleverne?(madpakker, mad fra bager/kiosk osv.)

Madpakker (100 % enighed)

Hvornår spiser eleverne?

I løbet af dagen, men oftest i det store frikvarter kl.11.05-11.35

Hvorhenne spiser eleverne?

I klasserne

Hvem spiser eleverne sammen med?

“Deres klassekammerater. Indskoling spiser sammen med den lærer der lige har haft dem”

Hvilken betydning tillægges maden og måltidet?

“At det er vigtigt at få noget at spise”

“at det er lækkert og de er sultne - de store har ofte rester med som de varmer op eller koger vand til nudler.”

“Stor betydning, vigtigt for børnenes indlæring”

Er der en mælkeordning?

Ja (100%)

Er der en frugtordning?

Nej (100%)

Findes der fødevareautomater på skolen?

Nej (100%)

Er der en Kantineordning på skolen?

Nej (100%)

Er der en skolebod på skolen?

Nej, men der kan købes pølsehorn om fredagen, bagt af forældrene til elever i den klasse der sælger dem. Pengene går i klasse klassen

Sp. 6: Hvilken betydning tillægger du måltidssituationen ift hvor meget eleverne får spist og drukket?

“Jeg mener at det er vigtigt at de får mad, men jeg går ikke og kigger på hvad de får. Dog sørger vi for at de mindste får spist noget da de nogen gange godt kan glemme at spise når der er tid til det.”

“Det er vigtigt for indlæringen at der indtages god og sund kost. Det er i høj grad vigtigt for koncentrationsniveauet, at der bevares stabilt blodsukker, så derfor er måltidssituationen vigtig. Også for fællesskabsfølelsen og samværet med sine kammerater tillægges måltidssituationen stor betydning, da den danner rammen om både hygge og god omgangstone, som man så bærer videre med sig ud til frikvarteret”.

“Jeg har de yngste klasser, og her er det vigtigt at støtte op om en rolig stund til spisning, så alle får spist og drukket tilstrækkeligt.”

“Det er vigtigt at gøre det til en selvfølge for eleverne at spist og drukket. Det skal være rart og hyggeligt og noget man er fælles om. Mht. drikke, har de fleste klasser kopper stående, så dem, der ikke får mælk, får noget vand.”

“Det er vigtigt at vi afsætter tid til at spise med eleverne (indskoling og mellemtrin), for at de får spist og drukket deres mad, inden de løber ud og leger”

Sp. 7 : Beskriv betydningen af elevernes indtag af mad og drikke ift deres koncentration og evne til at lære?

“Hvis børnene er sultne forsvinder koncentrationen. Mange af de yngre børn spørger hver dag, hvornår de skal spise. De har ofte været tidligt oppe, og morgenmaden er spist for

Skolemad - et redskab til sundhedsfremme og udvikling af sundhedsrelateret handlekompetence i grundskolen.

mange timer siden. Ligeledes mærkes det på de børn, der har fået "dårlig" eller ingen morgenmad. De kan virke trætte, pirrelige og ukoncentrerede."

"Det har stor betydning. Det ses tydeligt hvilke børn som er kommet i skole uden at have spist morgenmad eller ikke får nok mad under skoledagen. De er ofte dårlige, får ondt i maven eller bliver sløve og uopmærksomme."

"Det er meget vigtigt. Jeg kan tydeligt mærke, hvis de ikke har fået morgenmad. Det samme må gælde madpakken senere på dagen."

"Det er ikke noget, jeg har tænkt over, men de elever, der ikke har madpakke med, holder ikke til en lang eftermiddag."

"Det er meget vigtigt. De store kommer nogle gange (nogle ofte) uden at have spist morgenmad, og det mærkes tydeligt i deres mangel på energi og træthed."

"Det er meget vigtigt at have den nødvendige energi til at lære og det fås via mad. Jeg har selv ikke noget imod hvis eleverne spiser lidt i timen og drikker noget vand. Der skal benzin til før bilen kan køre."

"Vi har i flere tilfælde konstateret, at børn ikke får morgenmad (nok), hvilket kan mærkes på deres humør. Enkelte børn har desuden haft glæde af at spise noget andet om morgenen (havregryn fremfor hvidt brød)."

Sp. 8 : Har I på jeres skole diskuteret muligheden for at indføre en madordning?

Ja: 93%

Nej: 7%

Hvis ja, beskriv kort hvilken form for madordning (mad udefra, inddragelse af eleverne i måltidsproduktionen, madproduktion på skolen uden inddragelse af elever)

"Vi har snakket om alle 3 ordninger"

"Både mad udefra og madproduktion har været i spil. Vi synes det er en god ide, men der er meget logistik i det, der skal falde på plads. Det kræver arbejdskraft, som vi ikke lige pt har."

Sp. 9 : Hvilke muligheder og barriere ser du ved at indføre en skolemadsordning?

I forhold til understående punkter (Uddyb gerne flere af dem):

Ulighed i sundhed

"Nogen har sundere madpakker end andre, men generelt får de fleste børn i forvejen ok sund mad"

"Det ville da være skønt at kunne servere et sundt og nærende måltid mad for alle børn hver dag, men det er ikke helt ligetil. Hvad med de kræsne børn? Dem der ikke spiser rugbrød eller grøntsager? Allergikere? Vegetarer? Osv. Kan forudse at man kan stå med børn, der ikke har fået noget at spise lige den dag, og hvad gør man så? Skal de klare sig igennem dagen uden mad eller skal vi smøre knækbrød(og hvem skal egentlig gøre det?)."

"Nogle børn vil få bedre og sundere madpakker. Andre vil ikke nødvendigvis få et skift til det bedre, mange har lækre, varierede og sunde madpakker med i skole hver dag."

"En ordning ville gøre sit til at udligne noget af den ulighed"

Social ulighed

“Nogen får selvfølgelig mere kunstfærdige madpakker end andre, og på den måde er der en udligning, hvis alle får det samme”

“Hvis der skal lægges en betaling fra forældrene, er der så nogen, der af økonomiske årsager, må melde pas?”

“Selvfølgelig er der forskel på hvad børnene får med hjemmefra, men på skolen oplever jeg ikke, at nogle børn bliver valgt fra, fordi de har en dårlig madpakke med... Men det kunne måske skabe mere måltidsfællesskab ved at have en skolemadsordning...?”

“Jeg tror ikke, den sociale ulighed ses så tydeligt i børnenes madpakke. Måske mere det sociale overskud.”

Elevernes sundhed

“Hvem er ansvarlig for den? Forældre eller skole?”

“ved ikke om det kan klares med et måltid, men det kan forhåbentlig inspirere..”

“Nogle elever vil få sundere mad, for andre har det ingen betydning”

Læringsparathed

“Mulighed. Når man er mæt og får en sund og nærende kost, skaber det grobund for læring”

“Med en god, sund og nærende frokost vil alle børn være mere parate til at lære - også især de store, der ofte "glemmer" madpakken.”

“Ingen elever behøver at være sultne”

Fysiske rammer

“Bestemt en udfordring. Både ift køkkenfaciliteter og spiseområde.”

“Vi har ikke umiddelbart plads til i dagligdagen at bespise alle, da det ikke er tilladt at have borde opstillet i forhallen pga brandmyndighederne. Skolekøkkenet skal godkendes af myndighederne”

“Vi har nogle udmærkede rammer i forhold til et fint skolekøkken - men jeg ville ikke være tilhænger af, at der skulle stå nogle der og lave mad hver formiddag - hvornår skulle vi så kunne bruge lokalet til Madkundskab?”

“Det kræver noget at have plads til at sidde så mange, men der er noget fantastisk socialt i at spise hele skolen sammen.”

Økonomi

“Ordringen ville grundlæggende skulle kunne betale sig selv via forældrebetaling, hvilket potentielt er en barriere for nogen”

“Det kan være en byrde, at skulle betale yderligere til skolemadsordning, og kan nok presse nogle forældre mere end man tror”

Skolemad - et redskab til sundhedsfremme og udvikling af sundhedsrelateret handlekompetence i grundskolen.

“Forældrene skal være villige til og enige om at betale for maden. De ville kræve lærertimer til det praktiske.”

Forældre

“Vi har oplevet bekymring for, om deres børn ville kunne lide det, der blev serveret. Men overordnet synes der at være stor opbakning til mad på skolen”

“Jeg synes i udgangspunktet, at forældrene selv skal være bestemmende, frie og ansvarlige for at give deres barn den mad med, de vurderer, at det skal have”

“Nogle forældre vil være for idéen, nogle vil ikke have økonomisk mulighed for at vælge muligheden til, andre vil fravælge muligheden, fordi maden ikke vil kunne leve op til deres krav og forventninger.”

“Forældre fratages et ansvar”

Udvikling af sundhedsrelaterede handlekompetencer

“Kommer an på om det “bare” er et måltid eller om der bliver prioriteret tid til at undervise børnene i det.”

“Børnene vil nok få en bedre og mere bred opfattelse af, hvad der er sund kost, ved at spise et eksempel på sund kost hver frokost.”

“Det kræver diskussion af hvilken type mad, der skal serveres “

“Kommer an på om det “bare” er et måltid eller om der bliver prioriteret tid til at undervise børnene i det.”

Personalet (herunder ændrede arbejdsgange/pres og kompetencer til at varetage opgaven)

Det vil være en ny ting at skulle indarbejde, og sikkert med modstand ved nogle, indtil en ordning er blevet rutine.

“Det er en arbejdsopgave, som man fra skolens side må prioritere at sætte tid af til, hvis man vil.”

“Jeg er ikke tilhænger af en skolemadsordning, der på nogen måde involverer lærernes arbejdsbyrde”

“Der skal sættes mere tid af til det med en længere skoledag til følge”

“Mere at administrere for klasselærere, tidspres, kræver nyt personale til madlavningen”

“Barriere i forhold til flere opgaver i pauserne”

“Sikkert en ekstra opgave for ansatte”

“Den slags skal selvfølgelig afbalanceres, således alle trives”

Sp. 10 : Mener du at en skolemadsordning bør være et "forsyningsprojekt" eller et læringsprojekt, med inddragelse af eleverne, hvor læring gennem mad og måltider er integreret på tværs af forskellige fag? Uddyb gerne

"Det vigtigste for mig omkring skolemad er muligheden for at skabe få et fællesskab om det at spise. En del af fællesskabet kan bestemt ligge i også at være med til at lave maden en gang imellem og allerbedst vil det være, hvis eleverne oplever sammenhængen til almindelige skolefag såsom natur/teknik, dansk og matematik."

"Det ville da være skønt, hvis det kunne være et læringsprojekt, men det vil kræve at der er nogle lærere, der virkelig brænder for projektet og kan lægge linjerne."

"Det vil være oplagt at inddrage eleverne, men det er svært i stor skala uden det influerer på den daglige undervisning"

"Jeg kan naturligvis godt se det smarte i at gøre det til et læringsprojekt, men jeg ville som faglærer være irriteret over at skulle presse læring om maden ind over min undervisning, hvis det ikke lige passer ind. Jeg synes vi i forvejen lærer børnene en del om mad og måltider i forskellige fag og gennem projekter og emneuger m.v. Jeg synes det ville være fint med en skolemadsordning som et forsyningsprojekt"

"Begge dele. Det kan være svært at se, hvor tiden skal findes til læringen i alle fag og klasser"

"Et forsyningsprojekt, da det primære formål er at få noget sundt at spise. Idealistisk set et læringsprojekt, men så er det et noget større projekt, der virkelig skal fokuseres på"

"Læringsprojekt, hvor eleverne får viden om sund kost og fordelene ved fællesskabet, der skabes omkring måltidet"

"Hvis begge dele kunne være integreret, ville det være optimalt"

Spørgsmål til ansatte på Refsvindinge friskole - del 2

Sp. 1 : Er du bekendt med den nationale læseplan og fælles mål for SSF?

Ja: 25%

Nej: 75%

Sp. 2 : Hvilken grad af kendskab har du til de nuværende Fælles Mål for emnet Sundheds- og seksualundervisning og familiekundskab (SSF)?

Meget høj grad af kendskab: 0%

Høj grad af kendskab: 8%

Nogen grad af kendskab: 33%

Mindre grad af kendskab: 42%

Intet kendskab: 17%

Sp. 3 : Har du læst Undervisningsministeriets gældende vejledning og læseplan for emnet sundheds- og seksualundervisning og familiekundskab (SSF)?

Ja, vejledningen: 0%

Ja, læseplanen: 8%

Ja, begge: 8%

Nej, ingen af dem: 83%

Sp. 4 : Er SSF skrevet ind i en eller flere af skolens årsplaner?

Ja: 17%

Nej: 83%

Hvis nej: underviser I så i emnerne sundhedsfremme, livsstil, rettigheder, personlige grænser, følelser, normer, idealer, krop, familieliv, levevilkår, venskaber, pubertet, seksualitet og seksuel sundhed og relationer på anden vis?

“Jeg må ærligt indrømme at jeg ikke præcist ved om de er indskrevet i nogle årsplaner, men jeg ved at der bliver udarbejdet fokusedage med nogle af disse emner.”

“Ja. Alle begreberne er en naturlig del af det at udvikle sig som menneske. Og af den grund tages begreberne løbende op i klasserne. Sjældent som specifikt fokus for en time, men derimod som naturlige dele af det stof, vi ellers gennemgår med eleverne.”

“Ja, det er en konstant faktor i undervisningen og visse emner uddybes og arbejdes grundigere med på forskellige fokusedage henover skoleåret Typisk seksualundervisningen, pubertet og kropsligt relaterede emner.”

“Ja i høj grad. Det er noget vi er meget opmærksomme på.”

Sp. 5 : Er de ovenstående emner i så fald skrevet ind i en eller flere af skolens årsplaner? I Hvilke fag?

“Ikke specifikt. Men det ligger i hele vores ambition om at uddanne og danne hele mennesker.”

“Så vidt jeg ved, er det ikke skrevet ind i skolens fagplaner. De enkelte lærere kommer ind på emnerne i egne årsplaner, og når der opstår relevans for det i løbet af året.”

“I idræt ved jeg at vi underviser i sundhed, livsstil, normer, idealer, krop, levevilkår, pubertet. I Madkundskab underviser jeg bl.a. om sundhed, livsstil, krop, familieliv, levevilkår. Jeg vil tro at fag som biologi har en del af emnerne oppe også.”

Sp. 6 : Har I på skolen iværksat nogle af følgende tiltag for at fremme elevernes kompetencer i forhold til sundhed og trivsel? (sæt gerne flere x'er)

Deltagelse i idræts initiativer (fx Skolernes motionsdag, Alle børn cykler, egne idræts initiativer mv.) 100%

Fokus på sund kost (fx frugt/grønt ordninger, temadage om sund kost mv.) 42%

Gæsteundervisere om alkohol/ rygning / seksualitet / ligestilling mv 58%

Forældrearrangementer om alkohol/ rygning / seksualitet / ligestilling mv 58%

Undervisning fra sundhedsplejersken om kost / motion / hygiejne / prævention og seks sygdomme 92%

Sundhedsplejersken afholder sundhedssamtaler med elever og forældre 83%

Ingen af ovenstående 0%

Sp. 7 : Hvilke områder fokuserer I særligt på? (Sæt gerne flere x'er)

Idræts Initiativer: 83%

Sund kost: 50%

Alkohol, rygning og rusmidler: 17%

Seksualundervisning: 83%

Forældresamarbejde: 67%

Internetadfærd: 83%

Mangfoldighed i køn, krop, seksualitet og familie: 67%

Andet (angiv venligst): "Personlige grænser og retten til at sige fra"

Sp. 8 : Hvad er din personlige holdning til en skolemadsordning?

"Jeg synes at ideen er god, men ikke en nødvendighed."

"Jeg synes det har nogle spændende perspektiver. Det vil være et stort arbejde, men også være indsatsen værd."

"Uden at forholde mig til praktiske problemstillinger, synes jeg det er en alletiders ide

"Jeg er imod skolemadsordning. Jeg bryder mig personligt ikke om masseproduceret mad og sætter pris på den frihed og det ansvar man som forældre har, til at opretholde en god standard for sit barns madpakke. Der er også en læring i at se hvad andre mennesker spiser (eksempelvis fra andre kulturer) frem for at alle spiser ens hver dag. Dog synes jeg at det fællesskab fordrende i sådan et måltid ikke skal forklejnes, så måske kunne man forestille sig en skolemadsordning en gang om ugen eller hver anden uge. Det ville for mig gribe begge synspunkter i et fornuftigt kompromis, og ville være til at betale for langt de fleste.."

"Jeg synes det kunne være et rigtig godt initiativ. Skal man have en skolemadsordning op at køre, skal forarbejdet dog gøres ordentligt, så projektet kommer godt fra start. Det har et stort potentiale i og med, at sikre alle børns mulighed for et godt og nærende måltid, som danner baggrund for læring i løbet af dagen. Der er også et læringsperspektiv i at se, smage, lugte og føle fødevarer som man ellers ikke bliver præsenteret for. Hvis eleverne inddrages i forberedningen af måltidet, er der også meget læring heri. Der går desværre også meget tid med dette, og her kan jeg godt se en stor barriere. Fagene er pressede på tid i forvejen, og jeg kan ikke se hvor tiden skal tages fra. Men ellers er jeg meget positiv over skolemadsordninger."

"En god ide, men med mange udfordringer for en skole af vores størrelse og med vores økonomi, før det kunne blive en realitet"

"Vi har diskuteret det af flere omgange. Der er både gode argumenter for og imod. Det er specielt godt for de elever, der ikke får ordentlig mad med, eller som ikke får mad med. Men det er nok ikke nødvendigvis en fordel for de elever, der allerede får en god og sund madpakke med - men det kommer også meget an på, hvilken ordning, man vælger - og hvor dyr den er. Som forældre ville jeg ikke være tilhænger af, at skulle betale ekstra for skolemad, når jeg er i fin stand til at give mine børn en lækker, sund og varieret madpakke med i skole til under halv pris af en skolemadsordning."

"Jeg har svært ved at vi på nuværende tidspunkt kan finde tid og midler til en ordning. For mig er det vigtigt at elever og forældre bliver opmærksomme på vigtigheden af sund mad og at madpakken er vigtig. Morgenmaden ligeså"

"Jeg synes, de fleste børn i min klasse har nogle fornuftige madpakker med i skole, og de vil gerne spise deres mad. Jeg tror ikke, der er det store behov ved de yngste elever. Udskolingen kunne nok have mere glæde af det -også socialt."

Sp. 9 : Hvis du har yderligere kommentarer til skolemad, kostpolitik og lign. eller forslag og ideer til at fremme sundhed blandt børn og unge i skolen, må du meget gerne skrive dem her:

Skolemad - et redskab til sundhedsfremme og udvikling af sundhedsrelateret handlekompetence i grundskolen.

“Jeg kunne godt tænke mig, at vi på skolen igen fik snakket om en eventuel kostpolitik. Det er noget jeg vil tage med videre herfra.”

“Flere initiativer "ovenfra" med sponsorater fra fx Coop eller andre - fx "sund maddag" for 3.-4. klasse med en gratis måltidskasse inklusive undervisningsmateriale ligesom Go Cooks materiale med "smagekassen". Så kan man som lærer lave en "sund madpakke-dag" eller lignende.”

Bilag 2 - Logbog over observationer på Nymarkskolen

Logbog over observationer på Nymarkskolen, Svendborg

Torsdag d.7.2.19

Nymarkskolen Svendborg kl.10.00 - 14.00

Møde med "C" (Køkkenleder på Nymarkskolen) og "R" (LOMA koordinator på Nymarkskolen)

Onsdag d.20.2.19

Nymarkskolen Svendborg kl.13.15 - 15.30

Observere menuplanlægning med 8.g.

Torsdag d.21.2.19

Nymarkskolen Svendborg kl.10.00 - 14.00

Møde med Dorte Ruge, "R" samt to forskere fra Japan, om LOMA og udvikling af sundhedsrelateret handlekompetence

Mandag d.25.2.19

Nymarkskolen Svendborg kl.10.00 - 14.00

Observationer i LOMA køkkenet - eleverne fra 8.g i køkkenet til LOMA Mad

Fredag d.1.3.19

Nymarkskolen Svendborg kl.9.00 - 14.00

Observere menuplanlægning med 8.i
Observere i LOMA køkkenet og under spisesituation

Onsdag d.6.3.19

Nymarkskolen Svendborg kl.9.00 - 14.00

Observationer i LOMA køkkenet - eleverne fra 8.i, i køkkenet til LOMA Mad

Torsdag d.14.3.19

Nymarkskolen Svendborg kl.10.00 - 11.30

Observere menuplanlægning med 9.d.

Bilag 3 - Samarbejdsaftale med Refsvindinge Friskole

ABSALON
PROFESSIONSHØJSKOLEN
ABSALON

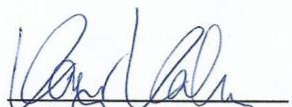
Samarbejdsaftale i relation til professionsbachelorprojektet

I forbindelse med udarbejdelse af bachelorprojekt ved professionsbacheloruddannelsen i Ernæring og Sundhed, Professionshøjskolen Absalon, indgås følgende aftale om en spørgeskemaundersøgelse mellem Refsvindinge Friskole og de studerende: Gitte Rendbæk og Maria Trøst

Det aftales, at:

- De studerende gennemfører kvalitative undersøgelser i form af en elektronisk spørgeskemaundersøgelse, der sendes til medarbejdere og ledelse på mail. Der besvares elektronisk via et link i mailen.
- Besvarelserne af spørgeskemaundersøgelsen vil foregå anonymt.
- Det er aftalt, at de studerende må anvende resultater og svar der fremkommer i spørgeskemaundersøgelsen i deres bachelorprojekt.
- De studerende må anvende fakta om, samt navnet på skolen i bachelorprojektet.
- De studerende har pligt til, at iagttage ubetinget tavshed om Refsvindinge friskoles forhold, og hvad de studerende i øvrigt måtte blive bekendt med, som følge af deres arbejde med bachelorprojektet, og som ifølge sagens natur ikke bør komme til tredjemands kendskab.

Dato: 14/6-19

Skoleleder på Refsvindinge Friskole
Samarbejdspartner

Gitte Rendbæk
Studerende

Maria Trøst
Studerende

**Refsvindinge
Friskole**

Nyborgvej 39, 5853 Ørbæk · Tlf. 6533 1229
www.refsvindingefriskole.dk